

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Állam- és Jogtudományi Szekció

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**Senki földje, mindenki felelőssége – A környezeti károkozás és
annak szabályozása a nyílt tengeren és az Antarktison**

Kézirat lezárása:

2024. november 26.

Nyilatkozom, hogy dolgozatom elkészítése során, annak érdemi tartalmát illetően mesterséges intelligenciát nem használtam.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	4
2. Nyílt tenger nemzetközi szabályozása.....	7
2.1. Nyílt tenger - Genf, 1958	7
2.2. Nemzetközi jelentőségű vadvizek - Ramsar, 1971	9
2.3. Tengerjogi Egyezmény - Montego-Bay, 1982.....	10
3. Antarktisz nemzetközi szabályozása.....	16
4.1. Antarktisz Szerződés, 1959	16
4.2. Antarktisi Szerződés környezetvédelmi jegyzőkönyve, 1991	21
4. Környezeti károkozásért való felelősség a <i>civil liability</i> rezsim tükrében.....	26
5. Befejezés és <i>de lege ferenda</i> javaslat.....	35
Bibliográfia.....	39

1. Bevezetés

A Föld környezetének helyzete életünk konstans témájává vált az elmúlt évek során. A téma központivá válásában nagy szerepet játszanak az olyan aktivisták, mint Greta Thunberg, a saját bőrünkön is tapasztalható időjárás-változások, illetve a hírfolyamokon újra és újra felbukkanó környezetszennyezésről és környezeti katasztrófákról szóló hírek.

Ennek köszönhetően időről-időre a figyelem középpontjába kerül egy konkrét környezeti szektor, amelynek égető szüksége van a védelemre, melynek hatására az államok elgondolkoznak a megoldás kidolgozásának szükségességén. Ez lehet egy újabb nemzetközi szerződés megalkotása, kvóták meghatározása, vagy egyszerűen csak bizonyos állatfajok vadászatának korlátozása. A különböző jogalkotási kísérletek elvégzésével, ha nem is örökre, de legalább a belátható jövőre nézve felcsillan környezeti erőforrásaink környezettudatosabb kiaknázásának ígérete.

A fentiek kapcsán két probléma merül fel. Először is, ezek az új szabályozások az esetek túlnyomó többségében egyáltalán nem tartalmazzak a károkozásra vonatkozó rendelkezést. Emiatt, ha valamelyik részes fél megszegi azokat a szabályokat, amelyeket maga is elismert, vállalt, túl sok kényszerítő eszköz nincs a többi állam kezében. A másik, szintén hatalmas gond pedig az, hogy a *global commons*, szűkebben pedig a *res communis omnium usus* néven ismert területekre még enyhébb szabályok vonatkoznak.

A dolgozat koherenciája érdekében már itt, a bevezető fejezetben indokoltnak tartom ezen előbb említett fogalmak tisztázását. A *res communis omnium usus* egy nemzetközi jogban használt fogalom, amely olyan területeket jelöl, amiket egyetlen állam sem hajthat saját uralma alá, illetve amelyeket minden állam szabadon használhat¹. Ilyen a nyílt tenger, a tengerfenék, a világűr és az Antarktisz.

A *global commons* területek is hasonlóak, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet² szerint ide sorolhatók a nemzetközi joghatóságon kívül eső természeti javak, míg az Oxford Angol Szótár meghatározása a következő: „a Föld mindenütt jelenlévő és tulajdon nélküli természeti erőforrásai, mint például az óceánok, a légkör és a világűr.”³ A területek szabályozása körüli vitát két fogalom határozza meg: „a közös javak tragédiája” szerint a közös

¹ CSATLÓS E.: Térség és terület a nemzetközi jogban. In: JAKAB A., FEKETE B. (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK G.)<http://ijoten.hu/szocikk/terseg-es-terulet-anemzetkozi-jogban> (2018).

² Angolul: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).

³ VOGLER, J.: Global Commons Revisited. *Global Policy*. Vol. 3. (2012) No. 1. 61. o.

erőforrásokat túlságosan kiaknázzák a közös érdekek háttérbe kerülése mellett, az „emberiség közös öröksége” pedig arra utal, hogy vannak olyan erőforrások, amelyek mindannyiunké (gondolva itt a jövő generációjára is), ezért nem lehet senkitől megtagadni az ezekkel járó igényeket és jogokat.⁴ A szabályozás sajnos nem lett olyan teljeskörű, mint ahogy azt várták: a jelenleg is hatályos környezeti károkra vonatkozó felelősségi rendszerek úgy lettek kialakítva, hogy az államok nemzeti joghatósága alá tartozó területeken okozott környezeti károkra terjedjenek ki, azokra kínáljon megoldást; egyiket sem a *global commons* övezetekre tervezték.⁵ További sajátosság, hogy egyesek szerint, ezek a térségek semmivel sem védettebbek, mint bármely szuverén használat alá tartozó állami terület, és ezeket nem az ott rejlő kincsek megőrzése érdekében jelölik ki, hanem annak érdekében, hogy a lehető legtöbb profitot tudják kitermelni a lehető leghosszabb idő alatt.⁶

A két fogalom tehát hasonló szempontból vizsgálja bolygónk meghatározott területeit, ám a *global commons* beemeli tárgykörébe a légkört is, ezáltal szélesebb spektrumot fed le. Jelen dolgozatban a nyílt tengerre, az alatta fekvő tengerfenékre, valamint az Antarktiszra fogok koncentrálni a károkozás és kárfelelősség szempontjából. Az űrkárok miatti felelősség kérdését nem vontam be az elemzés fókuszába, ugyanis egy speciális területről van szó, melynek saját rezsime van kialakulóban, így sokkal inkább indokoltnak tartom egy későbbi dolgozatban való bemutatását, melyben lehetőség nyílna a szabályozás széleskörű megismerésére.

A választott területek környezetével kapcsolatban számos elszomorító hír terjeng, példának okáért az antarktisi tápláléklánc felborítása a bálnák számának csökkenése miatt,⁷ de legalább ilyen súlyos, hogy a területre jutott szennyező anyagok (melyek a gleccserekben és a jeges talajban felhalmozódtak) az éghajlat melegedésének hatására elkezdtek felszabadulni, ezzel nagy mértékben hozzájárulva a kontinens feletti ózonlyuk növekedéséhez.⁸ Az új kutatások arra is felhívják a figyelmet, hogy azon tévhit, mely szerint az óceánokban úszó szennyeződések a különböző áramlatoknak köszönhetően nem fognak eljutni az Antarktiszra,

⁴ RANGANATHAN, S.: Global Commons. *The European Journal of International Law*. Vol. 27. (2016) No. 3. 693-694. o.

⁵ LEIGH, K.: Liability for Damage to the Global Commons. *Australian Year Book of International Law*. 129. o.

⁶ CLANCY, E. A.: The Tragedy of the Global Commons. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. Vol. 5. (1998) No. 2. 601. o.

⁷ <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/11770/rsrs129.pdf?sequence=1&isAllowed=1>

⁸ <https://www.npolar.no/en/themes/pollutants-in-antarctica/>

megdőlni látszik.⁹ A nyílt tengeren sem jobb a helyzet, gondolhatunk akár a lassan mindennapossá váló olajszennyezésekre, mint a 2020-as baleset Mauritiusnál, ami azért nagyon veszélyes, mert a legjobb igyekezetek ellenére is a kiömlött olajnak nagyjából 40%-át képesek csak ilyenkor eltakarítani.¹⁰ A szemétszigetek káros hatását az élővilágra, vagy a vizekben egyre nagyobb arányban előforduló káros anyagokat egy ideje már igyekeznek a figyelem középpontjába helyezni, kisebb-nagyobb sikerekkel.

Munkám célja bemutatni első körben a nyílt tenger szabályozásának főbb állomásait, a Genfi Egyezmény óvatos és nagyon *soft law* rendelkezéseitől a némi konkrétumot is tartalmazó Tengerjogi Egyezményig. Ezt követően külön fejezetet szenteltem az Antarktisznak, valamint az azokhoz kötődő jegyzőkönyv bemutatásának. A dolgozat végéhez közeledve összegzem az addig feltárt problémákat, hiányosságokat, legvégül pedig *de lege ferenda* gyanánt igyekszem egy olyan javaslattal előállni, amely segíthet a területeken okozott károkozások szabályozásában és visszaszorításában, legalábbis a felelősség könnyebb megállapításában.

⁹ DAWSON, H. R. S., ENGLAND, M. H., MORRISON, A. K., TAMSITT, V., FRASER, C. I.: Floating debris and organisms can raft to Antarctic coasts from all major Southern Hemisphere landmasses. *Global Change Biology*. Vol. 30. (2024) No. 8. 1. o.

¹⁰ <https://www.unep.org/news-and-stories/story/how-manage-damage-oil-spills>

2. Nyílt tenger nemzetközi szabályozása

Tekintve, hogy az óceánok otthont nyújtanak a bolygónkon található állat- és növényvilág több, mint 80%-ának, emellett Földünk több, mint 70%-át lefedik, fontosságuk megkérdőjelezhetetlen.¹¹ Az államokat már viszonylag korán foglalkoztatni kezdte a nyílt vizek szabályozásának gondolata, Arvid Pardo máltai diplomata például 1967-ben kijelentette, hogy a nemzeti joghatóság határain túli tengerfenék már az emberiség közös öröksége, illetve az erőforrások végeességének témaköre is felmerült.¹² Ezek után már nem kellett sok az első nagyobb nemzetközi szabályozás kidolgozásához.

2.1. Nyílt tenger - Genf, 1958

A tengerjog kapcsán első állomás 1958-ban, Genfben történt, amikor négy szerződés került elfogadásra¹³ az alábbi témákban: kontinentális talapzat¹⁴, halászat¹⁵, parti tenger és csatlakozó övezet¹⁶, valamint nyílt tenger¹⁷.¹⁸ Ez volt az első nagyobb erőfeszítés annak érdekében, hogy egy tényleges nemzetközi aktusban összefoglalják a vonatkozó szabályozást.¹⁹

A dolgozat szempontjából a nyílt tengerrel kapcsolatos egyezmény a fontos, így csak ezt ismertetem. Az Egyezmény meghatározása szerint nyílt tenger jelenti a tengernek minden olyan részét, amely nem tartozik valamely állam parti tengeréhez, vagy belvizeihez.²⁰

Ezt követően az Egyezmény leszögezi, hogy a nyílt tengert egyik állam sem hajthatja uralma alá, hozzátéve, hogy a nyílt tenger szabadsága négy másik szabadságot foglal magában: nyílt tenger átrepülésének szabadsága, tengeralatti kábelek és olajvezetékek fektetésének szabadsága, halászat szabadsága, hajózás szabadsága.²¹ Ezekhez minden részes államnak joga van, még azoknak is, melyek nem rendelkeznek tengerparttal, így a többi államnak (vagyis a

¹¹ FRY, J. D., AMESHEVA, I.: Oil Pollution and the Dynamic Relationship between International Environmental Law and the Law of the Sea. *Georgetown Journal of International Law*. Vol. 47. (2016) No. 3. 1006. o.

¹² LEIGH: i.m. 131. o.

¹³ Azt érdemes tudni azonban, hogy a konferencián az akkor létező szokásjogot foglalták össze, új szabályok elfogadása nem volt napirenden.

¹⁴ 1958 Convention on the Continental Shelf.

¹⁵ 1958 Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas.

¹⁶ 1958 Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone.

¹⁷ 1958 Convention on the High Seas.

¹⁸ [HTTPS://LEGAL.UN.ORG/AVL/HA/GCLOS/GCLOS.HTML](https://legal.un.org/avl/ha/gclos/gclos.html) (utolsó megnyitás: 2024. 10. 25.).

¹⁹ YOUNG, R.: The Geneva Convention on the Continental Shelf: A First Impression. *American Journal of International Law*. Vol. 52. (1958) No. 4. 733. o.

²⁰ 1958 Convention on the High Seas, 1. Cikk.

²¹ Uo. 2. Cikk

tengerparttal rendelkezőnek és annak is, amely a tengerparttal rendelkező és nem rendelkező államok között fekszik) hozzá kell járulnia ezen szabadságok gyakorlásának elősegítéséhez.²²

Az Egyezmény 4-25. Cikkei foglalkoznak a hajózás szabadságának kérdéskörével. Itt olyan témákat érintenek, mint a lobogó használata,²³ mentesség hadihajók és kereskedelmi hajók esetében,²⁴ államok és kapitányaik felelőssége és kötelességei a nyílt tengeren,²⁵ kalózkodás,²⁶ üldözés joga,²⁷ illetve szennyezés elkerülése.²⁸

Ezt követően a 26-29. Cikkekben az Egyezmény lefektet szabályokat a tengeralatti kábelek és olajvezetékekkel kapcsolatban. Mint említettem, önmagában ezek lefektetéséhez minden államnak joga van, ez magában foglalja a lefektető állam oldaláról azon kötelezettséget, hogy figyelemmel legyen a már lerakott vezetékek épségének megóvására, illetve a többi állam részéről azon tilalmat, hogy megakadályozza más államok számára a fenti vezetékek telepítését.²⁹ A többi cikkben az Egyezmény előírja, hogy olyan szabályokat hozzanak az államok, amelyekben rendezik a kártérítési és büntetőjogi felelősség kérdéskörét.

Mint említettem, az 1958-as genfi egyezmények csak az addig életben lévő szokásjogot kodifikálták, amely bár hatalmas lépésnek számított, túl sok újdonsággal nem járt. Az mindenképp pozitívumként értékelendő, hogy már ekkor megjelent a szennyezés csökkentésének célzata, ám a leírt szabályok nagyon *soft law* természetűek, konkrét kötelezettségeket nem igazán tartalmaznak ezzel kapcsolatban. A nyílt tengerek jogi helyzetét csak éppen érinti az Egyezmény, amikor kimondja, hogy egyik állam sem hajthatja uralma alá, ám odáig nem jutott el, hogy az emberiség közös örökségének, vagy *global commons* területnek minősítse azt. A környezeti károkról egyáltalán nem szólt, ami abból a szempontból érthető, hogy új szabályok elfogadására itt nem került sor, emellett pedig a nemzetközi környezetvédelem szabályozása is csak kialakulóban volt ebben az időben.

²² 1958 Convention on the High Seas, 3. Cikk.

²³ Uo. 4-7. Cikkek.

²⁴ Uo. 8-9. Cikkek.

²⁵ Uo. 10-13. Cikkek.

²⁶ Uo. 14-22. Cikkek.

²⁷ Uo. 23. Cikk.

²⁸ Uo. 24-25. Cikkek.

²⁹ Uo. 26. Cikk.

2.2. Nemzetközi jelentőségű vadvizek - Ramsar, 1971

Az 1960-as évek második felében nem igazán volt példa arra vonatkozóan, hogy egy széles körű, hatékony multilaterális környezetvédelmi szerződésnek hogyan kellene kinéznie.³⁰ Természetesen ez nem azt jelenti, hogy semmiféle megmozdulás nem történt az évek során, ám ezek a szerződések mind ugyanazok hibák sorában szenvedtek: gyenge rendelkezések, alacsony létszámú csatlakozás és nemzetközi koordináció hiányossága.³¹ Az 1971-es Ramsari Egyezmény volt az egyik első természetvédelmi szerződés, amely egy bizonyos szintű ökoszisztéma-védelemre törekedett.³²

Az Egyezmény összesen 12 cikkből és egy jegyzőkönyvből áll, szigorúan a címében is szereplő nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen a vízimadarak tartózkodási helyéről és ezek védelméről szól. Az Egyezmény kiterjedhet a tengerekre is, azonban a nyílt tengerre már nem, mivel a hatálya alá tartozó vadvíznek tekintendők *“akár természetes, akár mesterséges, állandó vagy ideiglenes mocsaras, ingoványos, tőzeglápos vagy vízi területek, amelyeknek vize állandó vagy áramló édesvízű, fésős vagy sós, ideértve azokat a tengervízi területeket is, amelyek mélysége apálykor a hat métert nem haladja meg.”*³³ Ugyan a nyílt tengerre ez a legfeljebb hat méteres mélység apálykor értelemszerűen nem alkalmazható, viszont azért feltétlenül szükséges eme szerződés bemutatása, mert a nyílt tengeri károkozás végső soron elérhet a partokhoz, amely a fenti egyezmény szöveg szerint már a Ramsari Egyezmény által védett területen fejt ki negatív hatásokat.

A Részes Államok deszignációs kötelezettsége alapján minden fél köteles a területén fekvő olyan vadvizeket megjelölni, melyeket a „Nemzetközi Jelentőségű Vadvizek Jegyzéke” nyilvántart.³⁴ Az államoknak tájékoztatási kötelezettségük is van, amivel a lehető legkorábban élniük is kell, ha valamilyen változás történik, vagy történhet a jegyzőkönyvbe vett vadvizeik területein.³⁵ A Jegyzékbe történő felvétel nem érinti az államok szuverén jogát ezeken a területeken,³⁶ azt ugyanakkor elvárja az Egyezmény, hogy a felvett vadvizeket védett területté

³⁰ STROUD, D. A., DAVIDSON, N. C., FINLAYSON, C. M., GARDNER, R. C.: Development of the text of the Ramsar Convention: 1965-1971. *Marine and Freshwater Research*. Vol. 73. (2022) No. 10. 1107. o.

³¹ STROUD-DAVIDSON-FINLAYSON-GARDNER: i.m. 1108. o.

³² BOWMAN, M. J.: Ramsar Convention. *International Journal of Marine and Coastal Law*. Vol. 10. (1995) No. 4. 547. o.

³³ Ld. Ramsari egyezmény 1. cikkének 1. pontja.

³⁴ Uo. 2. Cikk 1. pont.

³⁵ Uo. 3. Cikk 2. pont.

³⁶ Uo. 2. Cikk 3. pont.

nyilvánítsák és felügyeletüket biztosítsák.³⁷ A feleknek biztosítaniuk kell a vízimadár-állomány növekedését, a kutatás és információcsere elősegítését, illetve az elért eredményekről, tudományos kérdésekről egymással tanácskozniuk is kell.³⁸

A fenti rendelkezések végrehajtása érdekében minimum három évente Konferencia hívandó össze, mely illetékes a végrehajtás megvitatására, Jegyzék bővítésére és megváltoztatására, vadvizek környezeti jellegének változásáról szóló tájékoztatók vizsgálatára, jelentések és statisztikai adatok kérésére más nemzetközi szervezetektől, ajánlások és határozatok elfogadására az Egyezmény végrehajtása céljából.³⁹ Előírás továbbá, hogy a Konferencián az államok olyan személyekkel képviseltessék magukat, akik a vízimadarak és vadvizek területén szakértőknek számítanak.⁴⁰

Összességében elmondható, hogy a Ramsari Egyezmény "hátat fordított" a *soft law* szabályoknak és megfogható, végrehajtható elvárásokat támasztott az államokkal szemben. Ez még igaz akkor is, ha túl sok állami kötelezettséget (a területek kijelölésén és egyébként ezekre vonatkozó szabályalkotási kötelezettség előírásán túl) nem keletkeztet. Újdonság, hogy kifejezetten a vadvizekről és vízimadarakról szól egy nemzetközi szerződés, illetve az is öröndetes, hogy nagy hangsúlyt fektettek ezen vizek állapotának megóvására. Árnyoldala az Egyezménynek azonban, hogy a környezeti károkozást és annak felelősségi alakzatait nem szabályozza, semmilyen visszatartó erő vagy szankciós norma nem található a dokumentumban. Hiába nem nyílt tengerről van szó, úgy gondolom ezt be kellett volna emelniük az államoknak.

2.3. Tengerjogi Egyezmény - Montego-Bay, 1982

1982. december 10-én, az ENSZ Tengerjogi Konferenciája keretein belül aláírásra megnyitották az ENSZ Tengerjogi Egyezményét, Montego Bay városában (továbbiakban: Tengerjogi Egyezmény vagy Egyezmény).⁴¹ 119 állam vett részt az aláírásban, ráadásul elég reprezentatív: a világ minden régiójából, jogi-politikai rendszeréből jelen voltak, a fejlettség teljes skálája megmutatkozott.⁴² Tommy Koh nagykövet úgy hivatkozott az Egyezményre, mint

³⁷ Uo. 4. Cikk.

³⁸ Uo. 4-5. Cikkek.

³⁹ Ramsari egyezmény, 6. Cikk.

⁴⁰ Uo. 7. Cikk.

⁴¹ GAMBLE, J. K.: The 1982 UN Convention on the Law of the Sea: Binding Dispute Settlement. *Boston University International Law Journal*. Vol. 9. (1991) No. 1. 39. o.

⁴² ZULETA, B.: Law of the Sea after Montego Bay. *San Diego Law Review*. Vol. 20. (1983) No. 3. 475-476. o.

az „óceánok új alkotmányára” és mindezt jó okkal tette,⁴³ hiszen a világtengerek tulajdonjogától, használatától kezdve a vitarendezési lehetőségekig minden aspektust feltárt, megfontolt és szabályozott.⁴⁴ Ez már úgy gondolom önmagában elismerésre méltó, de a sikertörténet itt még nem ért véget.

Az Egyezmény tizenhét részből áll, melyek címei is jól mutatják, hogy milyen széles körben dolgozta fel a nemzetközi joganyagot: parti tenger és csatlakozó övezet, nemzetközi hajózásra használt tengersizorok, szigetcsoportállamok, kizárólagos gazdasági övezet, kontinentális talapzat, nyílt tenger, szigetek jogi rendszere, zárt vagy félig zárt tengerek, tengerparttal nem rendelkező államok jogai, maga a terület, tengeri környezet védelme és megőrzése, tengeri tudományos kutatás, tengeri technológia fejlesztése és átadása, vitarendezés.⁴⁵ A dolgozat témájához igazodva a továbbiakban a nyílt tengerre és a tengeri környezet védelmére fogok nagyobb hangsúlyt fektetni.

Az Egyezmény a nyílt tenger fogalma kapcsán negatív megközelítést alkalmaz, hiszen hatálya kiterjed: *„a tenger minden részére, amely nem tartozik valamely állam kizárólagos gazdasági övezetéhez, parti tengeréhez vagy belvizeihez, illetve egy szigetcsoport-állam szigetcsoportvizéhez.”*⁴⁶ Egyesek szerint ez nem elég pontos meghatározás, tekintetbe véve, hogy nem derül ki ebből, hogy a nyílt tenger használatára vonatkozó elvek alkalmazandóak-e az alatta lévő tengerfenékre, valamint a felette lévő légtérre is.⁴⁷ Személy szerint nem értek egyet ezzel a kritikával, hiszen ugyanezen egyezmény alapvetései között kijelenti: *„a nemzeti joghatóság határain túli tengerfenék és az ahhoz tartozó altalaj, továbbá annak forrásai az emberiség közös örökségét alkotják”*, tehát a tengerfenék kapcsán felmerült kételyeket az Egyezmény tisztázza, másrésztől viszont nem feltétlenül gondolom, hogy egy tengerjogi egyezményben kell hosszasan rendezni a nyílt tenger feletti légkör szabályozását, mindemellett álláspontom szerint utaló szabályként és analógiával egyszerűen elvárható ez a probléma, hiszen a terület feletti légtér osztja az alatt fekvő terület jogi státusát.

⁴³ FREESTONE, D.: Twenty-Five Years of the Law of the Sea Convention, 1982-2007. *International Journal of Marine and Coastal Law*. Vol. 22. (2007) No. 1. 1. o.

⁴⁴ GAMBLE: i.m. 39. o.

⁴⁵ ENSZ Tengerjogi Egyezmény. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:21998A0623\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:21998A0623(01)) (Utolsó megnyitás: 2024. október 4.). Az egyezménynek egyéb hivatalos fordítása jelenleg nem közkeletű.

⁴⁶ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, VII. Rész, 1. szakasz, 86. cikk.

⁴⁷ SYMONIDES, J.: The Freedoms of the High Seas in the Montego Bay Convention of 1982. *Polish Political Science Yearbook*. Vol. 15. (1985) 173. o.

Az Egyezmény leszögezi, hogy a nyílt tenger kizárólag békés célokra használható,⁴⁸ valamint, hogy egyetlen állam sem léphet fel jogszerű igénnyel aziránt, hogy a nyílt tenger egy részét uralma alá vonja.⁴⁹ Egyesek szerint a kijelentés, miszerint a nyílt tenger békés célokra használható csak, egy plusz kötelezettséget jelöl az államok irányába, név szerint, hogy az ENSZ Alapokmányában foglalt erőszak alkalmazásától való tartózkodásra vonatkozó elvet is be kell tartaniuk.⁵⁰ Úgy gondolom, még ha ez a bújtatott felelősség valóban benne is van az Egyezményben, nem egy vállalhatatlan feltételről van szó, a „békés célok” kitételbe egyébként sem férhet bele egy esetleges fegyveres konfliktus, ráadásul ez az összes ENSZ-tagállam által vállalt kötelezettség, úgyhogy az ezt érintő kritikákat feleslegesnek érzem.

A nyílt tengerről szóló 1958-as Genfi Egyezményből merítve kimondja, hogy a nyílt tenger szabadsága további hat szabadságot foglal magában; ebből négy már 1958-ban ismeretes volt, azonban kettő újat is beemelték a szövegbe: mesterséges szigetek és létesítmények nemzetközi jog szerint engedélyezett építésének szabadsága, tudományos kutatás szabadsága.⁵¹

Az államokra telepíti a felelősséget az Egyezmény annak tekintetében, hogy a nyílt tenger élő erőforrásai megőrzése céljából intézkedéseket foganatosítsanak állampolgáraik vonatkozásában, illetve más államokkal konzultációt folytassanak az említett források megóvása érdekében.⁵² Nóvumnak tekintendő, hogy ezen általános előíráson túl az Egyezmény kifejti milyen intézkedésekre gondol, amelyeket megőrzés céljából folytassanak az államok: hiteles tudományos eredmények alapján intézkedéseket tesznek a veszélyeztetett fajok meghatározott szinten való megőrzése céljából, figyelembe kell venniük a veszélyeztetett fajokkal társult, illetve tőlük függő fajokra gyakorolt hatást, különböző szervezeteken keresztül információcserét kell folytatni halászattal, haltörzsek megőrzésével kapcsolatban.⁵³ A felsorolt védőintézkedésekkel szemben elvárás, hogy más állam halászaik hátrányos megkülönböztetése nélkül alkalmazandóak, illetve kijelölik a halászat szabadságának határait.⁵⁴

Amit mindenképpen ki kell még emelni az Egyezmény kapcsán, az a vitarendezés, melynek egy teljes, önálló részt szántak az államok. Leszögezik, hogy csakis békés eszközökkel

⁴⁸ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, VII. Rész, 1. szakasz, 88. cikk.

⁴⁹ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, VII. Rész, 1. szakasz, 89. cikk.

⁵⁰ SYMONIDES: i.m. 188. o.

⁵¹ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, VII. Rész, 1. szakasz, 87. cikk (1) bek.

⁵² ENSZ Tengerjogi Egyezmény, VII. Rész, 2. szakasz, 117-118. cikkek.

⁵³ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, VII. Rész, 2. szakasz, 119. cikk.

⁵⁴ SYMONIDES: i.m. 185. o.

rendezhetik az egyezményrel kapcsolatban felmerült konfliktusait, ez az elsődleges út, a XV. Rész további rendelkezései az államok ezen jogát nem csorbítják.⁵⁵ Arra is kitér az Egyezmény, hogy ha két fél úgy állapodott meg, hogy bármelyikük kérésére a vitát olyan eljárás során rendezik, melynek végeredményeként kötelező döntés születik, akkor az Egyezmény XV. Részében bemutatott eljárás helyett ez alkalmazható.⁵⁶ A felek kötelesek a párbeszédre egymás között, valamint az egyeztetésre is a felmerülő vitával és annak rendezésével kapcsolatban.⁵⁷ Az Egyezmény arra is gondolt, ha az államok nem tudják, hogy mely fórumhoz forduljanak konfliktusuk feloldása céljából. Ezért felsorolt néhány módot, melyek közül a csatlakozott államok bármikor választhatnak: Nemzetközi Tengerjogi Bíróság, Nemzetközi Bíróság, választottbíró, eseti választottbíró; ezen választás azonban nem befolyásolja a Nemzetközi Tengerjogi Bíróság Tengerfenék Vitarendezési Tanácsának hatáskörét az Egyezményben meghatározott tárgykörökre, mértékben és módon.⁵⁸

A XV. Rész második szakasza kapcsán Gamble szerint⁵⁹ három szempont merült fel, amire fokozott figyelmet kellett szentelni és mindegyik kényes kompromisszumot igényelt. Az első önmagában az ideiglenes intézkedésekre vonatkozott, a második pedig szorosan ide kapcsolódott: mit lehet tenni az ellen, hogy visszaélésszerűen alkalmazzák ezen eszközöket? Végül a tengeri államok aggodalmai jelennek meg, akik attól tartottak, hogy a hajókat és azok legénységeit indokolatlanul hosszú ideig visszatartják majd az államok.

Az ideiglenes intézkedések kapcsán az Egyezmény így szól: „amennyiben egy jogvitát kellő módon bíróság vagy választottbíró elé terjesztettek és az [...] *prima facie* megállapította hatáskörét, a végleges döntésig bármilyen általa a körülmények alapján szükségesnek ítélt ideiglenes intézkedést elrendelhet a felek jogos érdekeinek megőrzése, vagy a tengeri környezet súlyos károsodásának megelőzése érdekében.”⁶⁰ Ezzel tulajdonképpen azt érték el, hogy az ideiglenes intézkedés szükségességének eldöntésekor a felek kilétéről a hangsúly áttérte a vita jellegére, valamint korlátozzák annak lehetőségét, hogy valamelyik fél egy ilyen vitában egyoldalúan nyomást tudjon gyakorolni ideiglenes intézkedések

⁵⁵ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, XV. Rész, 1. szakasz, 279-280. cikkek.

⁵⁶ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, XV. Rész, 1. szakasz, 282. cikk.

⁵⁷ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, XV. Rész, 1. szakasz, 283-284. cikkek.

⁵⁸ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, XV. Rész, 2. szakasz, 287. cikk.

⁵⁹ GAMBLE: i.m. 45-46. o.

⁶⁰ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, XV. Rész, 2. szakasz, 290. cikk.

meghozatalára.⁶¹ Álláspontom szerint az első két fentebb említett kérdéskört ezzel az egy bekezdéssel rendezte is az Egyezmény.

A 292. cikk szerint, ha egy hajó és annak legénysége visszatartására kerül sor, az érintett államok megállapodása alapján bármely bíróság, választottbíróság elé terjeszthető és ha ilyen megegyezés 10 napon belül nem jön létre, a visszatartó állam által elfogadott bíróság, vagy a Nemzetközi Tengerjogi Bíróság dönthet az ügyben, amíg a felek meg nem tudnak állapodni. Ezek a fórumok haladéktalanul kötelesek tárgyalni a kérelmet, de csakis azt, ezzel párhuzamosan pedig a visszatartó állam hatóságai szabadon dönthetnek az elengedés tárgyában.⁶²

Természetesen rengeteg aspektusa van még az Egyezménynek, melyekre ez a dolgozat a vizsgálat fókusza miatt nem tér ki. Az államok inkább konkrét intézkedések felsorolására koncentráltak, valamint a vitarendezés kimunkálására, az évek során felmerült kényes jogi helyzetek elsimítására, amit alapvetően meg is tudtak valósítani. A környezetszennyezés, a környezeti kár, vagy egyébként a károkozás itt sem kapott nagy figyelmet, az általános dogmákon túl ezen a téren nem tudott újat nyújtani az egyezmény.

Ezen felül, amit személy szerint hiányoltam, az a tengerfenék szabályozásának kibővítése. A fejezet elején említettem, hogy vannak kutatók, akik szerint a nyílt tenger meghatározása hiányos, pontosan a tengerfenék jogi helyzete miatt, én viszont ezzel nem értettem egyet. Ezt továbbra is fenntartom, a hiányérzetet inkább abban érzem, hogy az addig megkezdett kiaknázásokat, bányászati tevékenységeket nyilvánvalóan nem hagyhatják fel az államok egyik pillanatról a másikra, egy ilyen kikötésbe senki sem ment volna bele. Végül soron maga az ENSZ Tengerjogi Konferenciája is érzékelte ezt a problémát és mivel tartott az egymás között létrejövő „mini-szerződésektől”, elfogadott egy állásfoglalást az előkészítő beruházásvédelemről, mely elismerte azon államok különleges helyzetét, akik a tengerfenéken történő bányászati munkálatokba már belekezdtek és biztosította is számukra a beruházás védelmét, bizonyos feltételekkel.⁶³ Úgy gondolom, hogy a tengerfenék kincseinek védelme érdekében nem lett volna rossz döntés ezt a szabályt beemelni a Tengerjogi Egyezménybe. Biztosíthatta volna a tengerfenék védelmét már sokkal korábban, valamint erősebb hangsúlyt kapott volna, hogy ez is az emberiség közös öröksége, egy „*global commons*”.

⁶¹ GAMBLE: i.m. 42. o.

⁶² ENSZ Tengerjogi Egyezmény, XV. Rész, 2. szakasz, 292. cikk (1) és (3) bek.

⁶³ McDORMAN, T. L.: The 1982 Law of the Sea Convention: The First Year. *Journal of Maritime Law and Commerce*. Vol. 15. (1984) No. 2. 218. o.

A politikai egyetértés tehát abban a korban ezekre a kérdésekre terjedt ki, így ezeket tudták beemlíteni az Egyezménybe. Egy teljesen általános és univerzális irány látható benne, amely lefedi az óceánok legtöbb részét és leggyakoribb felhasználási módjait egyaránt.⁶⁴ Határozott nívum, hogy a nemzetközi jogban megszokott *soft law*-jelleg ellenére számos konkrétummal kiegészült a tengerjogi szabályozás, gondolhatunk itt a meghatározott vitarendezési utakra, vagy a nyílt tenger védelmével kapcsolatos előírásokra. Az is pozitívum, hogy érezhető az államok feletti jelleg, sem a tengerparti államokat, sem a tengerparttal nem rendelkező államokat nem részesíti előnyben, hanem igyekezett egyfajta ún. arany középutat találva a lehető legjobb kompromisszumot megtalálni. Bederman szerint a nemzetközi jog jellemzően diplomáciai sikerek eredménye⁶⁵, és ha hiszünk neki, akkor ez az Egyezmény az addig látott egyik legnagyobb diplomáciai sikernek tudható be.

⁶⁴ UPRETY, K.: From Barcelona to Montego Bay and Thereafter: A Search for Landlocked States' Rights to Trade through Access to the Sea – A Retrospective Review. *Singapore Journal of International and Comparative Law*. Vol. 7. (2003) No. 1. 215. o.

⁶⁵ BEDERMAN, D. J.: Dead in the Water: International Law, Diplomacy and Compensation for Chemical Pollution at Sea. *Virginia Journal of International Law*. Vol. 26. (1986) No. 2. 485. o.

3. Antarktisz nemzetközi szabályozása

A szóban forgó kontinens, annak környezete és kontinentális talapzata talán az utolsó bolygónkon található terület, amely még meglepetéseket tartogat az emberiség számára a természeti erőforrások feltárása és kiaknázása szempontjából.⁶⁶ Az antarktiszi régió ezen felül a földi időjárás fő mozgatórugójának tekinthető és elengedhetetlennek bizonyul globális éghajlatunk stabil fenntartásához.⁶⁷

A fenti ismérvek alapján nem meglepő, hogy már egész korán az államok érdeklődési körébe került az Antarktisz, a terület adta lehetőségek kiaknázása. A XX. század elején több állam is aktívan tevékenykedett az Antarktisz területén, majd 1908-ban az Egyesült Királyság bejelentette az első területi szuverenitási igényt, melyhez alig 40 év alatt további hat nemzet társult még.⁶⁸ Ez már önmagában könnyen konfliktushoz vezethet, de ha emellett figyelembe vesszük az akkor tomboló háborús helyzeteket világszerte, érthető, hogy egyre inkább nőtt a félelem a lehetséges katonai összecsapással kapcsolatban.⁶⁹ Végül voltaképpen a tudomány mentette meg a helyzetet: 1956-ban a Nemzetközi Geofizikai Év okán tudósok érkeztek a szóban forgó területre, mely megfelelő időt és körülményeket teremtett a régióval kapcsolatos tárgyalások megkezdésére.⁷⁰ Végso soron ennek a plusz időnek és az ekkor tartott értekezletnek köszönhetően is született meg az Antarktisz-szerződés, melyet 1959-ben írtak alá Washington D.C.-ben az államok.⁷¹

4.1. Antarktisz Szerződés, 1959

Maga a szerződés már az első rendelkezései között leszögezi: az Antarktisz csak és kizárólag békés célokra használható, tilos minden katonai jellegű intézkedés a területen, ugyanakkor a katonai személyzet és felszerelés békés célra, tudományos kutatásra felhasználható.⁷² A tudományos kutatásokban való nemzetközi együttműködés érdekében a Szerződő Felek megállapodtak a folyamatos információcserében, akár a tudományos programokra vonatkozó tervekkel, akár a megfigyelésekkel és eredményeikkel kapcsolatban,

⁶⁶ COLSON, D. A.: The Antarctic Treaty System: The Mineral Issue. *Law and Policy in International Business*. Vol. 12. (1980) No. 4. 841. o.

⁶⁷ MURPHY, B. R.: Antarctic Treaty System – Does the Minerals Regime Signal the Beginning of the End. *Suffold Transnational Law Journal*. Vol. 14. (1991) No. 2. 526.

⁶⁸ MURPHY: i.m. 528.

⁶⁹ u.o.

⁷⁰ MURPHY: i.m. 529.

⁷¹ u.o.

⁷² The Antarctic Treaty of 1959. Article I. Paragraphs 1-2.

valamint a személyzet cseréjében a különböző expedíciók között.⁷³ Az ENSZ szakosított intézményei és más nemzetközi szervezetek kapcsán leszögezik, hogy az ezekkel való együttműködést ösztönözni kell, ám csak azon szervezetek kapcsán, melyeknek tudományos, illetve technikai érdekeltsége van az Antarktiszon.⁷⁴

Ezt követően a Szerződés rendelkezéseinek értelmezéséről beszél. Kimondja, hogy ezek nem értelmezhetők úgy, hogy (i) bármelyik fél lemondana a területen korábban érvényesített területi szuverenitási jogairól vagy igényeiről, (ii) valamely Szerződő Fél lemondana vagy csökkentené fenti jogait vagy igényeit, melyek az általa vagy állampolgárai által az Antarktiszon folytatott tevékenységei következtében, esetleg más módon keletkeztek, illetve (iii) bármely fél álláspontjának sérelmeként, egy másik államnak a területen fennálló szuverenitási jogának, igényének vagy igényalapjának elismerése, el nem ismerése tekintetében.⁷⁵ Egyből hozzáteszi azt is, hogy a másik oldalról a Szerződés hatálya alatt semmilyen tevékenység nem képezheti alapját vonatkozó területi szuverenitási igény érvényesítésének, támogatásának, tagadásának, nem keletkeztethet ilyen jogot, valamint ugyanezen idő alatt az Antarktiszon új szuverenitási igényt vagy meglévő igény bővítését nem lehet érvényesíteni.⁷⁶ Összességében ez a szakasz két részből áll: egyik oldalról befagyaszt minden igényt, mely az Antarktiszra irányul, másrészt pedig védi az igénylő, potenciális igénylő és nem igénylő államok érdekeit.⁷⁷ A területi szuverenitásra vonatkozó igények elutasításával az államok voltaképpen azon véleményüket fejezik ki, hogy a területre vonatkozó konkrét szerződéses kötelezettségek hiányában az Antarktiszra kizárólag a nemzetközi jog általános elvei vonatkoznak.⁷⁸ Ez a rendelkezés ugyan sikeresen megakadályozta a fegyveres konfliktusok kialakulását, nem oldja meg a felmerült problémákat, azokat csupán megkerüli és nem kínál semmiféle megoldást, egész egyszerűen befagyasztja az egyes jogi pozíciókat.⁷⁹ Úgy gondolom, ideiglenes megoldásnak tökéletes, de főleg most, hogy minden vonatkozó kutatás azt hangsúlyozza, hogy felemésztjük bolygónk nyersanyagkészletét, szükségesnek tartom egy

⁷³ The Antarctic Treaty of 1959. Article III. Paragraph 1.

⁷⁴ The Antarctic Treaty of 1959. Article III. Paragraph 2.

⁷⁵ The Antarctic Treaty of 1959. Article IV. Paragraph 1.

⁷⁶ The Antarctic Treaty of 1959. Article IV. Paragraph 2.

⁷⁷ LEE, M. L.: *The 1959 Antarctic Treaty – The Freezing and Bifocalism Formula*. Australian International Law Journal. 2000. 200. o.

⁷⁸ BURTON, S. J.: New Stresses on the Antarctic Treaty: Toward International Legal Institutions Governing Antarctic Resources. *Virginia Law Review*. Vol. 65. (1979) No. 3. 462. o.

⁷⁹ LEE: i.m. 200. o.

konkrétabb megegyezés kimunkálását, hogy ne csak a múltban előállt konfliktusokat oldjuk meg, de a jövőben esetleg felmerülőket egyaránt.

A Szerződés ezt követően a nukleáris problémákat kezeli és kimondja: bármilyen nukleáris robbanás és radioaktív hulladék elhelyezése tilos az Antarktiszon.⁸⁰ Ez a szabályozás mindaddig vonatkozik a területre, amíg a IX. cikk által előírt találkozókra, valamennyi Szerződő Féllel megállapodást nem kötnek, onnantól ugyanis az ott elfogadottakat kell alkalmazni a téma kapcsán.⁸¹

A területi hatályát elég pontosan meghatározza a Szerződés, eszerint ugyanis a rendelkezéseket a déli szélesség 60. fokától délre eső területekre kell alkalmazni, a jégablakat is beleértve, ugyanakkor ezen szabályok nem érintik bármely állam azon, nemzetközi jogon alapuló jogát, hogy az itt lévő nyílt tengerre vonatkozó jogait gyakorolhassa.⁸² Ez a rendelkezés akármennyire is egyértelműnek hangzik, számos értelmezési problémát vet fel. Egyesek szerint a fogalmazás itt kétféle elgondoláshoz vezet: egyrészt a Szerződés hatálybalépésekor a nemzetközi jogban elismert valamennyi nyílt tengerre vonatkozó szabály a Szerződés időtartama alatt érvényben marad, ezáltal „befagyasztva” a vonatkozó tengerjogot, valamint kizárva a Szerződés hatálybalépése óta bekövetkezett változásokat, jogfejlődést; másrészt pedig a Szerződő Felek a mindenkor hatályos nyílt tengerre vonatkozó jogot veszik alapul.⁸³ Személy szerint annyiban megértem az értelmezési zavart, hogy egészen eddig a pontig a Szerződés az igények és állapotok befagyasztásáról beszélt, azonban úgy gondolom, a szöveghasználatból kiolvasható, hogy az államok akarata nem a nemzetközi jogfejlődés elutasítása volt. Ha beillesztették volna a „jelenlegi” vagy ehhez hasonló kifejezést a rendelkezésbe, már egészen más lenne a helyzet. Az viszont biztos, hogy indokolt lenne egy módosítás a jövőben, hogy a szóban forgó rendelkezést módosítsák, egyértelműbbé tegyék.

Ezt követően a megfigyelőkről beszél a Szerződés. Rendelkezései szerint minden olyan Szerződő Fél, mely jogosult a IX. cikkben említett üléseken részt venni, megfigyelőket jelölhet ki a megjelölt ellenőrzések elvégzésére.⁸⁴ A kijelölt személyek többek között bármikor szabadon bejuthatnak és mozoghatnak az Antarktisz teljes területén, az ott található valamennyi

⁸⁰ The Antarctic Treaty of 1959. Article V. Paragraph 1.

⁸¹ The Antarctic Treaty of 1959. Article V. Paragraph 2.

⁸² The Antarctic Treaty of 1959. Article VI.

⁸³ ROTHWELL, D. R.: *A Maritime Analysis of Conflicting International Law Regimes in Antarctica and the Southern Ocean*. Australian Year Book of International Law. 1994. 157. o.

⁸⁴ The Antarctic Treaty of 1959. Article VII. Paragraph 1.

állomást, felszerelést, létesítményt meg kell nyitni számukra, a kijelölésükre jogosult Szerződő Fél pedig bármikor végezhet légi megfigyelést az Antarktisz területén.⁸⁵

A joghatóság kapcsán megállapításra kerül, hogy a megfigyelők, a kicserélt tudományos személyzet, az ezeket kísérő személyzet tagjai csak annak az államnak a joghatósága alá tartoznak, amelynek állampolgárai, amíg feladataik ellátása céljából az Antarktiszon tartózkodnak.⁸⁶

A többször is hivatkozott IX. cikk rendelkezése szerint a Szerződő Felek a Szerződés hatálybalépésétől számított két hónapon belül Canberrában találkoznak, ezt követően pedig „megfelelő időközönként és helyeken” annak céljából, hogy információt cseréljenek, közös érdekű kérdésekről konzultáljanak, alapelvek és célkitűzések előmozdítása céljából intézkedéseket fogadjanak el.⁸⁷ Az itt bujtatottan megjelenő konszenzus elve kulcsfontosságú az Antarktisi Rendszer fenntarthatósága és fejlődése szempontjából, de a felek által tartandó ülésekben is nagy szerepet kap.⁸⁸ A később csatlakozó felektől már többletkövetelményt vár el a Szerződés: bizonyítaniuk kell az Antarktisz iránti érdeklődésüket jelentős tudományos kutatási tevékenység folytatásával.⁸⁹ Bár a példaként felsorolt intézkedések csak akkor lesznek gyakorolhatóak, ha azt mindegyik Szerződő Fél jóváhagyja, a Szerződésben megállapított jogok összességében a szerződés hatálybalépésének napjától kezdve gyakorolhatóak lesznek.⁹⁰

Vitarendezéssel kapcsolatban az eddig bemutatott egyezményekhez hasonló elvárásokat láthatunk: a Szerződő Feleknek konzultálniuk kell, békés eszközökkel kell rendezniük a köztük felmerült nézeteltérést, példaként említve a közvetítést, választottbíróági eljárást vagy az egyeztetést.⁹¹ Azon viták kapcsán, melyeket a fenti úton nem tudnak megoldani a felek, a Nemzetközi Bíróság elé kell utalniuk – amennyiben ehhez valamennyi érintett fél hozzájárul –, emellett azonban továbbra is törekedniük kell a békés eszközökkel való rendezés előmozdítására.⁹²

⁸⁵ The Antarctic Treaty of 1959. Article VII. Paragraphs 2-4.

⁸⁶ The Antarctic Treaty of 1959. Article VIII. Paragraph 1.

⁸⁷ The Antarctic Treaty of 1959. Article IX. Paragraph 1.

⁸⁸ LAMUS, F. V.: Antarctic Treaty and Antarctic Territory Protection Mechanisms. *Revista Chilena de Derecho*. Vol. 40. (2013) No. 2. 469. o.

⁸⁹ The Antarctic Treaty of 1959. Article IX. Paragraph 2.

⁹⁰ The Antarctic Treaty of 1959. Article IX. Paragraphs 4-5.

⁹¹ The Antarctic Treaty of 1959. Article XI. Paragraph 1.

⁹² The Antarctic Treaty of 1959. Article XI. Paragraph 2.

A Szerződés módosításáról hosszas rendelkezések szólnak, így a Szerződő Felek egyhangú megállapodásával bármikor módosítható és kiegészíthető, a hatályba pedig az összes olyan fél ratifikálásával lép, akik részt vehetnek a IX. cikk szerinti üléseken. Azon Szerződő Felek vonatkozásában, akik a hatálybalépéstől számított két éven belül nem ratifikálják a módosítást, úgy tekintendő, hogy kiléptek a Szerződésből.⁹³ Ezen felül, a Szerződés hatálybalépésétől számított 30 év elteltével bármelyik fél, amelyik jogosult részt venni az üléseken, kezdeményezheti konferencia összehívását abból a célból, hogy a Szerződés működését felülvizsgálják; az itt eszközölt módosításokat, kiegészítéseket valamennyi Szerződő Féllel közölni kell és arra a fenti hatályra vonatkozó előírások vonatkoznak.⁹⁴

Összességében a vizsgált szerződés (mely azóta az Antarktisz-szerződések rendszerének⁹⁵ része) a kor számos problémái közül egyet megoldott: fegyveres konfliktus többet nem fenyegette az Antarktisz,⁹⁶ hiszen sikeresen megakadályozta, hogy az Antarktisz fegyveres vagy egyéb konfliktus színterévé váljon.⁹⁷ Ezt olyan rendelkezésekkel érte el, mint az igények befagyasztása, a terület jogi helyzetének tisztázása, békés célú kutatás és használat, vagy a vitarendezés szabályozása. Azt azonban nem mondhatjuk rá, hogy konkrét szabályok bevezetésével rendezte volna az összes kérdést a terület kapcsán. Nem tárgyalta többek között a terület jogi státuszát, az államok esetleges szerződésszegése esetére nem biztosított útmutatást, a vitarendezés kapcsán nagyon gyenge támpontokat adott, a kapcsolattartáshoz és információcseréhez nem adott konkrétumokat, végül pedig a környezetvédelemről egyáltalán nem szólt. Szintén megemlítendő, hogy a Szerződésben lefektetett elvek, elvárások nagyon hangzatosak, azonban az antarktisi tevékenységekben megfigyelhető tendenciák azt mutatják, hogy próbára vannak téve rendszeren, mely kapcsán a kutatók az alábbi problémákat emelik ki: biológiai kutatások, turizmus, bálnavadászat, kontinentális talapzat problémája.⁹⁸ Végso hiányosság, hogy bár a Szerződés szólt a joghatóságról és megbízást is adott az államoknak egy joghatósági rendszer kidolgozására, ez elmaradt, a magánszemélyek feletti joghatóságról pedig maga a Szerződés sem szólt.⁹⁹ Mivel sem a környezetvédelemre, sem a joghatóság kérdéskörére

⁹³ The Antarctic Treaty of 1959. Article XII. Paragraph 1

⁹⁴ The Antarctic Treaty of 1959. Article XII. Paragraph 2, (b)-(c)

⁹⁵ Angolul: Antarctic Treaty System

⁹⁶ Az viszont egy teljesen másik kérdéskört vet fel, hogy nincs egy folyamatosan ott állomásozó, felügyelő személyzet, a szóban forgó terület hatalmas, a szabályozás pedig csak az államok közti konfliktusokat tilalmazza, így az érdekelt felek teljesen háborítatlanul tudtak/tudnak kísérletezni, vagy akár fegyvereket tesztelni.

⁹⁷ LEE: i.m. 200. o.

⁹⁸ LAMUS: i.m. 469. o.

⁹⁹ BLUM, J.: The Deep Freeze: Torts, Choice of Law, and the Antarctic Treaty Regime. *Emory International Law Review*. Vol. 8. (1994) No. 2. 668. o.

nem fektettek nagyobb hangsúlyt, a környezeti károkozás és annak szabályozásának elmaradása szintén hatalmas hiányossága a szerződésnek.

A fentiektől függetlenül hatalmas sikernek tekinthető, hogy egy egyébként is viszályokkal teli történelmi korszakban le tudtak ülni olyan államok tárgyalni, akiknek egymással teljesen ellentétes érdekeik voltak; ebből a szempontból sikeresnek tekinthető a dokumentum. Azt azonban szem előtt kell tartanunk, hogy ez legfeljebb egy első lépcsőfoknak felel meg, további szabályozás szükséges. Valószínűleg a nemzetközi közvélemény is ezen a gondolatmeneten mozgott, nem hiába kezdték el kidolgozni a különböző részterületekre vonatkozó nemzetközi szabályozást, melyből később kiforrt az Antarktiszi-szerződések Rendszere. A szerződés egy erős alapot szolgáltatott a későbbi specifikusabb jogi eszközök elfogadásához (például 1972-es egyezmény az antarktiszi fókák védelméről¹⁰⁰), ezáltal az Antarktiszi-szerződések rendszere fókuszát az erőforrás-gazdálkodásra és a környezetvédelemre tudta összpontosítani.¹⁰¹ A dolgozat témájához igazodva a továbbiakban az 1991-es jegyzőkönyvet fogom vizsgálni.

4.2. Antarktiszi Szerződés környezetvédelmi jegyzőkönyve, 1991

A szóban forgó jegyzőkönyvet még a nem kormányzati szervezetek is lelkesen fogadták, úgy tekintettek rá, mint egy jelentős lépésre az ún. “antarktiszi világpark” létrehozása felé.¹⁰² Ez tekinthető a legjelentősebb adaléknak az Antarktiszi-szerződések rendszeréhez, legalábbis az 1980-as, az Antarktiszi tengeri élővilágának megőrzéséről szóló egyezmény óta.¹⁰³ Magát a jegyzőkönyvet az illetékes államok egy év leforgása alatt, négy különböző tárgyalás során fogadták el.¹⁰⁴

A jegyzőkönyv részes felei az Antarktiszi éghajlatának és az azt körülvevő biológiai rendszerek védelmére fókuszálnak.¹⁰⁵ Már egyből az elején leszögezik: az Antarktiszi egy természeti rezervátum, amelyet a békének és a tudománynak szenteltek.¹⁰⁶ Ennek mentén bármilyen tevékenység tervezése, végrehajtása során alapvető szempontként kell figyelembe

¹⁰⁰ Convention for the Conservation of Antarctic Seals, 1972.

¹⁰¹ ROTHWELL (1994): i.m. 155. o.

¹⁰² REDGWELL, C.: Environmental Protection in Antarctica: The 1991 Protocol. *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 43. (1994) No. 3. 599. o.

¹⁰³ ROTHWELL, D. R.: Polar Environmental Protection and International Law: The 1991 Antarctic Protocol. *European Journal of International Law*. Vol. 11. (2000) No. 3. 591-592. o.

¹⁰⁴ REDGWELL: i.m. 604. o.

¹⁰⁵ BERI, A.: *Antarctica's Treaty and Its Future*. *International Journal of Law Management & Humanities*. 2023. 1230.

¹⁰⁶ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 2.

venni a terület környezeti védelmét.¹⁰⁷ Külön kiemelésre kerül, hogy a Jegyzőkönyv csak kiegészíti az Antarktisz Szerződést, de semmilyen módon nem módosítja vagy helyezi hatályon kívül annak tartalmát, illetve az abban fellelhető jogokat.¹⁰⁸ Az eddig ismertetett szerződésekhez és egyezményekhez hasonlóan itt is lefektetésre kerül a konzultációs és együttműködési kötelezettség is.¹⁰⁹

Az egyik legfontosabb cikk a következőt mondja ki: „*az ásványkincsekkel kapcsolatos minden tevékenység, a tudományos kutatás kivételével tilos.*”¹¹⁰ Ezzel tulajdonképpen a bányászatot zárta ki teljeskörűen a Jegyzőkönyv, amelyet néhány állam támogatott, másoknak azonban nem feltétlenül tetszett a gondolat, hogy ezen tevékenységnek még a lehetőségét is végleg kizárják.¹¹¹ A probléma megoldása a Jegyzőkönyv 25. cikkében található, amely a módosításról és megváltoztatásról szól; eszerint a Felülvizsgálati Konferencián benyújtott javaslatához a felek többségének jóváhagyása kell, valamint az elfogadott javaslatot azon államok háromnegyedének, melyek az Antarktisz Szerződés ülésein részt vehetnek, külön ratifikálnia is szükséges a hatálybalépéshez.¹¹² A tilalom feloldásának feltétele továbbá a témakörre vonatkozó kötelező jogi szabályozás megléte, melynek meg kell állapítania, hogy az ásványkincsekkel kapcsolatos tevékenységek elfogadhatóak-e, és ha igen, milyen feltételekkel.¹¹³ Ez tehát kettős vétót ad az államok kezébe: egyrészt a jegyzőkönyv módosítása esetén az ásványi nyersanyagokkal kapcsolatos tevékenységek engedélyezése tekintetében, másrészt a vonatkozó kötelező erejű megállapodás létrehozása tekintetében.¹¹⁴ Álláspontom szerint ez a vonakodó felek irányában egy nem túl előnyös intézkedés, azonban kellő erővel meg tudja akadályozni azt, hogy a nagyobb befolyással rendelkező államok kényük-kedvük szerint változtassák a Jegyzőkönyv szabályait, ezáltal megfelelően biztosítva az antarktisi ásványkincsek védelmét.

A 8. cikk szerint minden olyan tevékenység esetében, melyről az Antarktisz Szerződés értelmében előzetes értesítést kell küldeniük az államoknak, környezeti hatásvizsgálatot kell

¹⁰⁷ MACHOWSKI, J.: Forty Years of Antarctic Treaty. *Polish Quarterly of International Affairs*. Vol. 8. (1999) No. 4. 90. o.

¹⁰⁸ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 4.

¹⁰⁹ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Articles 5-6.

¹¹⁰ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 7.

¹¹¹ REDGWELL: i.m. 609. o.

¹¹² REDGWELL: i.m. 609. o.

¹¹³ u.o.

¹¹⁴ u.o.

végezni.¹¹⁵ Ha több állam közösen végez ilyen meghatározott tevékenységet, akkor közösen ki kell jelölniük egy személyt, aki ezt a környezeti hatásvizsgálatot koordinálja.¹¹⁶ Úgy érzem a környezetvédelem szempontjából ez talán az egyik legnagyobb lépést jelentő rendelkezése a Jegyzőkönyvnek, ezáltal ugyanis már tevőleges, ellenőrizhető kötelezettséget ír elő az államok számára az általános, jellemzően *soft law* előírásokon kívül.

Az Antarktisz Szerződés konzultációs ülései feladatának jelöli ki, hogy a Jegyzőkönyvvel összhangban meghatározzák az antarktiszi környezet és ahhoz kapcsolódó ökoszisztémák védelmére vonatkozó általános politikát, valamint intézkedéseket fogadjanak el a Jegyzőkönyv végrehajtására.¹¹⁷ Feladataik ellátásában segítik az államokat az Antarktiszkutatói Tudományos Bizottság tanácsai,¹¹⁸ melyben minden részes állam jogosult tagként fellépni, illetve képviselőt is kijelölhetnek,¹¹⁹ ezen felül azon államok részére, akik az Antarktisz Szerződésnek felei, azonban a Jegyzőkönyvnek nem, megfigyelői státuszt engedélyez a dokumentum.¹²⁰ A Bizottság minden üléséről jelentést készít az Antarktisz Szerződés konzultációs ülésének, melyben kitérnek valamennyi tárgyalta kérdésre, elhangzott véleményre, illetve ezt a jelentést a részt vevő megfigyelők részére is megküldik, végül pedig nyilvánosan hozzáférhetővé teszik.¹²¹ Maga a Bizottság az első szerv az Antarktisz Szerződés hatálybalépése óta, amelynek közvetlen szerepe van a Szerződés működésében, illetve az első új szerv az Antarktisz tengeri élővilágának védelméről szóló egyezmény¹²² (1980) óta.¹²³ Ugyanakkor, ahogy már fentebb említettem, ez a szerv kizárólag tanácsadás céljából jött létre, független végrehajtási, ellenőrzési, felügyeleti hatáskörrel nem ruházták fel.¹²⁴

A Jegyzőkönyv előírja, hogy az Antarktisz Szerződés felei gondoskodnak arról, hogy a Szerződésben említett megfigyelők ellenőrzéseket végezzenek az antarktiszi környezet és az ahhoz kapcsolódó ökoszisztémák védelmének előmozdítása, valamint a Jegyzőkönyv betartásának biztosítása érdekében.¹²⁵ Ennek a kollektív ellenőrzésnek az a nagy előnye van,

¹¹⁵ REDGWELL: i.m. 610. o.

¹¹⁶ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 8. Paragraph 4.

¹¹⁷ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 10. Paragraph 1. (a)-(b)

¹¹⁸ Uo. Article 10. Paragraph 2.

¹¹⁹ Uo. Article 11. Paragraph 2.

¹²⁰ Uo. Article 11. Paragraph 3.

¹²¹ Uo. Article 11. Paragraph 5.

¹²² Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources, 1980.

¹²³ ROTHWELL (2000): i.m. 599. o.

¹²⁴ REDGWELL: i.m. 611. o.

¹²⁵ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 14. Paragraph 1.

hogy egy esetleges kedvezőtlen jelentés esetén egyik állam sem kerül abba a kellemetlen helyzetbe, hogy valamelyik szerződéses partnerét bírálja.¹²⁶ A megfigyelők által készített jelentéseket el kell küldeni azon államnak, melyről azt készítették, majd miután arról nyilatkozhatott az érintett, továbbítani szükséges a többi félnek, valamint a Bizottságnak, megtárgyalják a konzultációs ülésen, végül nyilvánosságra kell hozni.¹²⁷ Bár valóban öröndetes, hogy közösen ellenőrzik egymást az államok, akaratlanul is felmerül az az enyhe gyanú, hogy csupán a diplomáciai-politikai-gazdasági erőviszonyok hatására egy gyengébb állam nem fog mindent feltáró jelentéseket készíteni egy erősebb állam szerződésszegő magatartásáról, mint ahogyan azt ebben a dokumentumban megálmodták. Úgy gondolom, az intézmény amit kitaláltak mindenképp jó, de sok évnvi formálásra volna még szüksége.

Hasonlóan jó gondolat a 15. cikkben tárgyalt vészhelyzeti válaszintézkedések intézménye, ám teljesen szabad kezét kapnak az államok annak kapcsán, hogy ezt a rendszert kialakítsák a Jegyzőkönyv előírásainak megfelelően. Sokkal hatásosabbnak tartanám, ha a Jegyzőkönyv pontosabb keretszabályokkal látná el az államokat, konkrétabb elvárásokat támasztana a „jelzőrendszer” megalkotásához, ezáltal egységesítve és könnyítve is a felek munkáját.

A Felek vállalták, hogy a Jegyzőkönyv hatálya alá tartozó tevékenységekből eredő károkért való felelősségre vonatkozó szabályokat és eljárásokat dolgoznak ki.¹²⁸ Ennek részletszabályait a 6. melléklet tartalmazza, itt azonban már el is tűnt a 16. cikkben látott határozottság: a felelősségre vonás csak az olyan eseteket érinti, amikor az előírások ellenére nem dolgozta ki az operátor¹²⁹ a vészhelyzeti válaszintézkedéseket, és tevékenységéből fakadóan természeti vészhelyzet adódik, melynek kapcsán a pénzben megtéríthető károk tekintetében felelősséget kell vállalnia.¹³⁰

A Feleknek évente jelentést kell készíteniük a Jegyzőkönyv végrehajtása érdekében tett lépéseikről, mely tartalmazza az összes előírt értesítést, információt és tervet, amivel kapcsolatban nincs más rendelkezés az információcserére vonatkozóan, végső soron pedig nyilvánosságra is kell hozniuk ezeket a dokumentumokat.¹³¹ Ezen jelentések nyilvános

¹²⁶ REDGWELL: i.m. 612.

¹²⁷ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 14. Paragraph 4.

¹²⁸ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 16.

¹²⁹ A melléklet szerint: minden olyan természetes, vagy jogi személy, amely az Antarktisz Szerződés területén folytatandó tevékenységeket szervez.

¹³⁰ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Annex VI. Article 1.

¹³¹ Portocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 17. Paragraphs 1-2.

hozzáférhetősége kifejezetten pozitív fejlemény az Antarktiszra vonatkozó környezeti információk szolgáltatásában.¹³²

A vitarendezés kapcsán a Jegyzőkönyv túl sok újdonságot nem tartalmaz a Szerződéshez képest, a békés vitarendezés előírása mellett felsorol olyan módszereket, mint a mediáció, vizsgálat,¹³³ majd leszögezi, hogy amennyiben bíróságra viszik a felek az ügyüket, akkor a Nemzetközi Bírósághoz fordulhatnak, vagy választottbírósághoz.¹³⁴ A felek alávetési nyilatkozatát részletesen taglalja, kitér az összes olyan lehetséges scenárióra, amire csak gondolni tudtak, illetve amiben meg tudtak egyezni.

Összességében a Jegyzőkönyv kitöltötte azt az űrt, amit a Szerződés hagyott maga után a környezetvédelem kapcsán. Néhol enyhébb, néhol szigorúbb szabályokkal, de tesz róla, hogy az Antarktisz környezete biztonságban maradjon. Egy kérdés azonban továbbra is nyitva maradt: a terület jogi helyzetét ennek a dokumentumnak sem sikerült rendeznie, holott a Szerződés óta eltelt 32 évben már született olyan egyéb nemzetközi jogi egyezmény, például a nyílt tenger kapcsán, ahol fejtegették ezeket a témaköröket¹³⁵. A Jegyzőkönyv szövegezéséből érezhető, hogy azért ilyen szigorúak a környezeti előírások, azért tiltott az ásványkincsek kiaknázása és azért csak a tudományos munkálatokat engedélyezik az államok, mert ez egy közös terület, amiből senki sem “nyerészkedhet” önhatalmúlag és mindenki használatba veheti a megfelelő célokra, ennek konkrét szövegezését azonban nagyon hiányolom. A Jegyzőkönyv számos alkalommal visszautal a Szerződés szövegére, ami egyrészt érthető, hiszen ez adja az alapot, ugyanakkor a kiigazodást számottevően nehezíti és például a vitarendezés kapcsán még feleslegesnek tűnő ismételések is előfordulnak. Indokoltnak tartanám a környezettel kapcsolatos szabályokat beépíteni a Szerződés szövegébe, a károkozás és felelősség kérdéskörével egyaránt, már csak azért is, mert ezáltal a fenti kérdéskörök nem lennének ennyire leszűkítve és koherensebb szabályozást biztosítana az Antarktisz számára.

¹³² REDGWELL: i.m. 612. o.

¹³³ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 18.

¹³⁴ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. Article 19. Paragraph 1.

¹³⁵ Ld. Tengerjogi Egyezmény alapvetései között kijelentik, hogy a nyílt tenger alatti tengerfenék az emberiség közös örökségének része.

4. Környezeti károkozásért való felelősség a *civil liability* rezsim tükrében

Ahogy azt az előző fejezetekben felvázoltam, a szóban forgó területeken létezik ugyan szabályozás, még széleskörűnek is nevezhető, egy dolog azonban hiányzik: károkozásért való felelősség kérdésének szabályozása. Ezek a szerződések a diplomáciai konfliktusos helyzet megoldására tökéletesek voltak, foglalkoztak a környezetvédelemmel is, ám a nemzetközi környezetvédelmi jogalkotás a puhább, kevés kötelezettséget előíró szabályokkal jellemezhető, amelyek az államok érdekeit szolgálják, ezáltal könnyebben fogadják el őket.

A területre vonatkozó kárfelelősség kimunkálása kapcsán több probléma is felmerül. Az államok szerződésszegő magatartásából adódó környezeti károkozása jelentkezhethet közvetlenül egy másik államnál, vagy közvetve, ha az első állam saját területén végzett cselekményének országhatáron áterjedő hatása lesz. A szóban forgó területek sajátossága miatt el is érteztünk az első akadályunkhoz: az államok itt nem egy másik állam területén okoznak környezeti kárt, hiszen ezek *global commons* területek, amelyeket bár mindenki szabadon használhat, valamiért senki sem érzi saját felelősségének a komolyabb védelmet, hiszen nekik „személy szerint” káruk nem keletkezett. Példának okáért, az 1970-es években zajló, Csendes-óceáni nukleáris kísérletek ügyénél Ausztrália nem amiatt fordult a Nemzetközi Bírósághoz, hogy a francia légköri robbantások a környezetet szennyezik, hanem mert saját területükön ez a tevékenység radioaktív lecsapódást eredményezett.¹³⁶ Nyilván akkor még a *global commons* szabályozás sem volt ennyire széleskörű, az emberek a környezet védelmével éppen csak elkezdtek komolyabban foglalkozni, de úgy érzem, az ügy jól érzékelteti a problémát.

Tovább haladva, még ha valamelyik állam arra az elgondolásra jut, hogy lépjen az ügyben, a következő probléma az az alkalmazandó jog. Mint említettem, nincsen ezekre a területekre vonatkozó olyan nemzetközi szabályozás, amely a károkért való állami felelősség tárgykörét érintené. Az 1982-es Tengerjogi Egyezmény szerint a hatáskörrel rendelkező bíróság, választottbíróság az Egyezményt és az azzal összeegyeztethető más nemzetközi jogi szabályokat alkalmazhat, vagy ha a felek egyetértenek, *ex aequo et bono*¹³⁷ eldöntheti a vitát.¹³⁸ Ezt követően az irányadó jogról még a III. és a VI. mellékletekben esik szó, ám itt lényegében

¹³⁶ A döntést ld. itt: Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment, I.C.J. Reports 1974, p.253. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/58/058-19741220-JUD-01-00-EN.pdf>. A döntés elemzését ld. továbbá: LAMM, V.: *A Nemzetközi Bíróság és a nukleáris fegyverek – A Marshall-szigetek 2014-es színre lépése*. 357. o.

¹³⁷ Méltányossági alapon történő döntéshozatal.

¹³⁸ ENSZ Tengerjogi Egyezmény, XV. Rész, 2. szakasz, 293. cikk, (1)-(2) bekezdés

vagy visszautalnak az előbb ismertetett 293. cikkre, vagy a végrehajtásról találhatunk rendelkezéseket. Az Antarktisz Szerződés kapcsán még nehezebb a helyzet, itt ugyanis a területen dolgozó személyek kapcsán fektetnek le joghatósági szabályokat,¹³⁹ a Jegyzőkönyv pedig a választottbíráskodás mentén ugyanazt a sémát követi, mint az ENSZ Tengerjogi Egyezmény: a Jegyzőkönyvet és a nemzetközi jog más, ezzel összeegyeztethető szabályait kell alkalmazni, vagy *ex aequo et bono* módon is dönthet a testület.¹⁴⁰

Összegezve jelenlegi helyzetünket, a felelősségre vonás kapcsán már az alkalmazandó jog kiválasztásával akadályba ütközünk. Ilyenkor még egy lehetőségként felmerülhet a nemzetközi magánjogi szabályozás felszínre hívása, egészen pontosan a határon túli környezeti károokra vonatkozó magánjogi egyezmények (*civil liability* egyezmények), melyekből egy teljes rezsim alakult az évek során, így a következőkben ezt ismertetem.

Ezen a területen már az 1950-es években megindult a jogalkotás: az 1954-es egyezmény, mely a tengeri olajszennyezés megelőzéséről szól,¹⁴¹ a témát érintő kár, kárfelelősség fogalmával és részletes szabályozásával még nem foglalkozott, ugyanakkor részletesen szabályozza önmagát a tiltott tevékenységet,¹⁴² kijelenti, hogy az bűncselekménynek minősül,¹⁴³ illetve ún. tiltott zónákat állított fel, melyek az Egyezmény tárgyi hatályát jelölik meg.¹⁴⁴ Ezen dokumentum első körben a tiltott tevékenységet szabályozta és írta le, kiemelte, hogy az Egyezmény vonatkozásában a részes államok saját joghatóságukon belül intézkedéseket hozhatnak,¹⁴⁵ ám konkrétan az a kérdés, hogy az okozott kárért az állam felel-e, még fel sem merült.

1969-ben két nemzetközi magánjogi egyezményt is elfogadtak. Az első, az olajszennyezésből eredő és a nyílt tengeren bekövetkező károk esetén való közbeavatkozásról szóló egyezmény¹⁴⁶ megerősíti a parti államok azon jogát, hogy a nyílt tengeren olyan intézkedéseket tegyenek és eszközöket használjanak, melyek tengeri balesetet követően megelőzik, enyhítik vagy megszüntetik az olajszennyezésből és annak veszélyéből eredő

¹³⁹ The Antarctic Treaty of 1959. Article VIII. Paragraph 1.

¹⁴⁰ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991. 'Schedule to the Protocol' Article 10. Paragraphs 1-2.

¹⁴¹ International Convention on the Prevention of Pollution of the Sea by Oil, 1954

¹⁴² Uo. Article III.

¹⁴³ Uo. Article III. Paragraph (3)

¹⁴⁴ Uo. Annex A.

¹⁴⁵ Uo. Article XI.

¹⁴⁶ International Convention Relating to Intervention on the High Seas in Cases of Oil Pollution Casualties, 1969.

veszélyt.¹⁴⁷ Újdonságként megjelenik egyfajta gyengébb felelősségi alakzat: az a parti állam, amely a megengedett kereteken túlmenő intézkedéseket hoz, köteles kártérítést fizetni az ezáltal okozott károkért.¹⁴⁸

Az év második vonatkozó egyezménye az 1969-es olajszennyezéssel okozott károkért való polgári jogi felelősségről szóló nemzetközi egyezmény (a továbbiakban: 1969-es egyezmény),¹⁴⁹ mely a szerződő állam területét érő szennyezési károkra korlátozódik és meghatározza, hogy a szennyezési kár egyrészt az egyezményben részes államok területén bekövetkezett olajok kiömléséből eredő károkra terjed ki,¹⁵⁰ másrészt „*magában foglalja azon észszerű megelőző intézkedések költségeit, amelyeket bárki az eseményt követően az ilyen kár megelőzése vagy minimalizálása érdekében hozott.*”¹⁵¹ A felelősséget annak a hajónak a tulajdonosára hárítja, amelyből a szennyező olaj kiömlött, illetve előírja, hogy a hatálya alá tartozó hajóknak biztosítást, vagy más pénzügyi biztosítékot kell fenntartaniuk, méghozzá a tulajdonos egy eseményre vonatkozó teljes felelősségének megfelelő összegben.¹⁵² Az ehhez kapcsolódó, 1992-es jegyzőkönyv szerint: „*a hajótulajdonos nem korlátozhatja felelősségét, ha bizonyítást nyer, hogy a szennyezés okozta kár a hajótulajdonos személyes cselekménye vagy mulasztása miatt következett be, amelyet ilyen kár okozásának szándékával vagy gondatlanságból és annak tudatában követett el, hogy ilyen kár valószínűleg bekövetkezik.*”¹⁵³

Az 1971-es kiegészítő kompenzációról szóló egyezmény¹⁵⁴ két okból jött létre: egyrészt az 1969-es egyezmény alapján felelős hajótulajdonosok tehermentesítése, másrészt a további kártérítés nyújtása érdekében a szennyezés károsultjai számára olyan esetekben, amikor az 1969-es egyezmény kompenzálása nem volt megfelelő vagy elérhető.¹⁵⁵ Alapvetően a létrehozott Alap csak meghatározott esetekben pótolja ki a hajótulajdonosra kirótt kártérítést, vagyis ha az 1969-es egyezmény hatálya az adott esetre nem terjed ki, illetve ha a hajótulajdonosnak korlátozottak voltak pénzügyi eszközei, lehetőségei és emiatt nem volt képes

¹⁴⁷ <https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-Relating-to-Intervention-on-the-High-Seas-in-Cases-of-Oil-Pollution-Casualties.aspx> (utolsó megnyitás: 2024. 11. 03.)

¹⁴⁸ u.o.

¹⁴⁹ International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage, 1969.

¹⁵⁰ [https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Civil-Liability-for-Oil-Pollution-Damage-\(CLC\).aspx](https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Civil-Liability-for-Oil-Pollution-Damage-(CLC).aspx) (utolsó megnyitás: 2024. 10. 29.).

¹⁵¹ HEALY, N. J.: The International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage, 1969. *Journal of Maritime Law and Commerce*. Vol. 1. (1970) No. 2. 318. o.

¹⁵² [https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Civil-Liability-for-Oil-Pollution-Damage-\(CLC\).aspx](https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Civil-Liability-for-Oil-Pollution-Damage-(CLC).aspx) (utolsó megnyitás dátuma: 2024. 10. 29.)

¹⁵³ u.o.

¹⁵⁴ International Oil Pollution Compensation Funds, 1971.

¹⁵⁵ International Oil Pollution Compensation Funds, 1971. Article 2. Paragraph 1.

egyedül rendezni az 1969-es egyezmény szerinti felelősségét.¹⁵⁶ A két egyezmény közötti átfedést az is jól mutatja, hogy az 1971-es egyezmény kijelenti, hogy az 1969-es egyezmény viszonylatában csak kiegészítő dokumentum, illetve fogalmak definiálásaként csak visszautal az 1969-es egyezményre.¹⁵⁷ Összességében tehát az 1971-es egyezmény a fogalmi-elméleti megközelítéshez sok újat nem tett hozzá, de a szóban forgó Alap létrehozásával egy újabb lépést tett a kárfelelősségi rendszer, mint egész kialakítása felé.

Az 1969-es és az 1971-es egyezményt új nemzetközi dokumentumok váltották fel 1992-ben. Az 1969-es egyezményt felváltja az új, olajszennyezéssel okozott károk miatti polgári jogi felelősségről szóló egyezmény,¹⁵⁸ mely hatályának kiterjesztésével már az alábbi területeken történt olajszennyezéssel történő károkozásra vonatkozik: Szerződő Állam területe, parti tengere, kizárólagos gazdasági övezete, illetve megelőző intézkedésekre is kiterjed, bárhol is következzenek be azok.¹⁵⁹ A szennyezési kár fogalma az új dokumentumban a következő: *„a hajón kívül a hajóból kiszivárgó vagy kiömlő olajból származó szennyeződés által okozott veszteség vagy kár, bárhol is történjen a kiszivárgás vagy kiömlés, azzal a feltétellel, hogy a környezet károsodásáért járó kártérítés – az ilyen károsodásból származó nyereségkiesésen kívül – a ténylegesen elvégzett vagy elvégzendő helyreállítási intézkedések észszerű költségeire korlátozódik”* emellett pedig a régi, 1969-es egyezményből ismert megelőző intézkedések költségeit is magába foglalja.¹⁶⁰ A definíció (melyben lényegi változást nem eszközöltek) továbbra is explicit módon kizárja a környezetkárosodásból elmaradt hasznót, mint közvetett kárt, amely egy elég nagy rést hagy ezáltal a kárfelelősség kérdéskörében. Az 1971-es egyezményt felváltó, az olajszennyezéssel okozott károk megtérítésére szolgáló nemzetközi alap létrehozataláról szóló egyezmény¹⁶¹ - elődje megoldását követve – az 1992-es polgári felelősségről szóló egyezményből átvette a kár fogalmát, területi hatályról szóló rendelkezéseket, valamint a kivételeket melyek a hajótulajdonos felelősségének kimentésére vonatkoznak. Végül ehhez a kerethez csatlakozott 2003-ban egy további pénzügyi alapot alkotó jegyzőkönyv is,¹⁶² bár álláspontom szerint itt már inkább a két 1992-es egyezmény

¹⁵⁶ International Oil Pollution Compensation Funds, 1971. Article 4. Paragraph 1.

¹⁵⁷ International Oil Pollution Compensation Funds, 1971. Article I. Paragraph 2.

¹⁵⁸ International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage, 1992.

¹⁵⁹ Uo. Article II.

¹⁶⁰ Uo. Article I.

¹⁶¹ International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage, 1992.

¹⁶² Protocol of 2003 to the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage

egységesítése-kiegészítése volt a cél, hogy hatékonyabban tudják lefedni az érintett jogterületet, mintsem egy forradalmi szabályozás megalkotása, amit egyébként jó cselekedetnek gondolok.

A fenti hármas szabályozásban tehát több dolog is közös: a meghatározott kárfogalom, területi hatályuk, az, hogy a felelősséget a hajótulajdonosra telepítik, illetve a belső jog alapján, hazai bíróságok előtti kárfelelősség érvényesítésének lehetőségét is biztosítják. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a *civil liability* rezsím további egyezményei és jegyzőkönyvei között találni-e bármiféle eltérést.

Az 1972-es hulladékok és más anyagok lerakásából eredő tengeri szennyeződések megelőzéséről szóló egyezmény (továbbiakban: londoni egyezmény)¹⁶³ szerint lerakásnak számít a hulladékok vagy más anyagok szándékos tengerbe juttatása hajókról, repülőgépekről, platformokról vagy más mesterséges tengeri építményekről, illetve ha ilyen ember alkotta szerkezeteket szándékosan a tengeren elhelyeznek,¹⁶⁴ területi hatályaként pedig megjelöli a nyílt tengert.¹⁶⁵ Külön rendelkezésben kötelezik magukat a Szerződő Felek arra, hogy szakosított intézmények és más nemzetközi szervek útján elősegítik a környezet védelmére irányuló intézkedéseket olyan szennyeződésekkel szemben, melyek kiváltóit konkrétan megjelölték.¹⁶⁶ Az államok azt is leszögezték, hogy a téma fontosságából kifolyólag vállalják egy felelősség megállapítására és lerakással kapcsolatos viták rendezésére vonatkozó eljárás kidolgozását,¹⁶⁷ ám ez már nem ebben az egyezményben kapott helyet. A kárfogalom kapcsán csak nagyon általánosan fogalmaz az I. cikkben, mely szerint a szerződő felek megtesznek mindent annak érdekében, hogy „megakadályozzák a tenger szennyezését olyan hulladékok és egyéb anyagok lerakása által, amelyek veszélyeztethetik az emberi egészséget, károsíthatják az élő erőforrásokat és a tengeri élővilágot, károsíthatják a kényelmet vagy zavarhatják a tenger egyéb jogszerű használatát.” A lefedett tárgykör vonatkozásában tehát nóvumnak tekinthető az egyezmény, ám az állami felelősség kérdéskörét illetően még visszalépésnek is nevezném az 1969-es egyezményhez képest.

Az 1973-as, hajókról történő szennyezés megelőzéséről szóló egyezmény (továbbiakban: MARPOL-egyezmény)¹⁶⁸ és az ahhoz tartozó 1978-as jegyzőkönyv vizsgálatunk következő alanya. A MARPOL-egyezmény szerint káros anyagnak minősül minden, ami tengerbe kerülve

¹⁶³ Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter, 1972

¹⁶⁴ Uo. Article II. Paragraph 1.

¹⁶⁵ Uo. Article II. Paragraph 3.

¹⁶⁶ Uo. Article XII.

¹⁶⁷ Uo. Article X.

¹⁶⁸ International Convention for the Prevention of Pollution from Ships, 1973

az emberi egészségre veszélyt jelenthet, károsíthatja többek között az élő erőforrásokat, tengeri élővilágot, kényelmi berendezéseket, zavarhatja a tenger egyéb jogszerű használatát, valamint magába foglalja az egyezmény által ellenőrzés alá vont anyagokat is.¹⁶⁹ Konkrétan azt, hogy a MARPOL-egyezmény rendelkezéseinek megszegésekor kire hárul a jogi teher azt nem rendezi a dokumentum; a szöveg értelmezéséből viszont két megállapításra lehet következtetni: egyrészt az állam biztosan nem lesz felelős, másrészt a károkozó hajón tartózkodó, vagy azért felelő magánszemély biztosan az lesz.

1992-ben elfogadtak egy egyezményt a Fekete-tenger szennyezés elleni védelméről (továbbiakban: bukaresti egyezmény),¹⁷⁰ melynek hatálya kiterjed az érintett államok parti tengerére és kizárólagos gazdasági övezetére egyaránt.¹⁷¹ Meghatározza a tengeri környezet szennyezését, mely fogalmat lényegében a londoni és MARPOL-egyezményekből vett át.¹⁷² A szennyezésnek egyébként több fajtáját is külön nevesíti: veszélyes anyagok, szárazföldről, hajókról, lerakásból eredő, kontinentális talapzaton folytatott tevékenységekből eredő, légkörből származó, vagy azon keresztül történő szennyezés és veszélyes hulladékok határokon átnyúló szállítása.¹⁷³ A lényeg viszont ezt követően kezdődik: mindegyik Szerződő Félnek szabályokat kell elfogadnia a természetes vagy jogi személyek által okozott károkért való felelősségére vonatkozóan azokra a területekre, ahol joghatóságát gyakorolja az adott állam, valamint biztosítaniuk kell, hogy az okozott környezeti károkért gyors és megfelelő kártérítés vagy egyéb jogorvoslat igénybevitelére legyen lehetőség.¹⁷⁴ Bár ez a rendelkezés határozottságából fakadóan előrelépésként értékelhető a rezsim kialakulása szempontjából, az állami kárfelelősséget ezzel teljes mértékben kizárja, hiszen a szöveg alapján csak a joghatósága alá tartozó természetes vagy jogi személyek lehetnek a károkozó alanyok.

A nemzetközi jogalkotás 1993-ban ért révbbe, amikor a környezetre veszélyes tevékenységek által okozott károkért való polgári jogi felelősségről szóló egyezményt (továbbiakban: luganói egyezmény)¹⁷⁵ elfogadták. A dokumentum már nem a szennyezés, vagy veszélyes anyag fogalmával dolgozik, hanem konkrétan meghatározza a saját kárfogalmát. Ebbe beletartozik a halál vagy személyi sérülés; veszélyes tevékenység helyszínén lévő

¹⁶⁹ Uo. Article 2. Paragraph (2).

¹⁷⁰ Convention on the Protection of the Black Sea against Pollution, 1992.

¹⁷¹ Uo. Article I. Paragraph 2.

¹⁷² Uo. Article II. Paragraph 1.

¹⁷³ Uo. Articles VI-VIII, X-XIV.

¹⁷⁴ Convention on the Protection of the Black Sea against Pollution. Article XVI.

¹⁷⁵ Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment, 1993.

bizonyos vagyontárgyak elvesztése vagy károsodása; a környezet károsodásából eredő olyan veszteség vagy kár, ami nem tartozik az első két kategóriába; a megelőző intézkedések költségei; amennyiben ezek a veszélyes anyagok, géntechnológiával módosított szervezetek vagy mikroorganizmusok veszélyes tulajdonságaiból, illetve hulladékból erednek vagy azokból következnek.¹⁷⁶ A definícióba azonban még itt sem tartozik bele a károsodásból származó nyereségkiesés és a szöveg számos megszorítást alkalmaz, ám mégis úgy gondolom, hogy hatalmas előrelépésként értékelhetjük a dokumentumot. A felelősségnek a luganói egyezmény is számos formáját különbözteti meg¹⁷⁷, egy azonban közös: mindnek alanya az operátor, vagyis a veszélyes tevékenység irányítását gyakorló személy.¹⁷⁸ Ez a dokumentum már erős alapot szolgáltat az államok nemzetközi felelősségének kialakításához, hiszen az információáramlástól a kimentési szabályokig, a kártérítés menetének meghatározásán és ami még ennél is fontosabb, a joghatóság kérdéskörén keresztül a teljes skálát lefedi. Úgy gondolom, egy esetleges egyezmény megalkotásakor ezt mindenképp szem előtt kell tartaniuk az államoknak.

Az 1996-os veszélyes és ártalmas anyagok tengeri szállításával kapcsolatos felelősségről és kártérítésről szóló egyezmény (továbbiakban: HNS-egyezmény)¹⁷⁹ a kárfogalmat átvette a luganói egyezményből, ám külön kiemeli, hogy nem vonatkozik az 1969-es egyezmény szerinti kárfogalom alá eső cselekményekre.¹⁸⁰ Ez megint csak nehezíti a jogalkalmazást, hiszen ugyanazon területen két, nagyjából egyforma környezeti károkozás kapcsán felmerülhet olyan helyzet, hogy két különböző nemzetközi egyezményhez kell fordulniuk az államoknak. Maga a HNS-egyezmény nem lépett hatályba.

Végül, a bunkerolaj-szennyezéssel okozott károkkal kapcsolatos polgári jogi felelősségről szóló 2001-es egyezmény (továbbiakban: 2001-es egyezmény)¹⁸¹ átvette a két, 1992-es egyezmény szennyezési kár fogalmát,¹⁸² a területi hatályról szóló rendelkezéseket,¹⁸³ valamint azt is, hogy a kárfelelősséget teljes mértékben a hajótulajdonosra telepíti.¹⁸⁴ A 4.

¹⁷⁶ Uo. Article 2. Paragraph 7.

¹⁷⁷ Uo. Articles 6-7.

¹⁷⁸ Uo. Article 2. Paragraph 5.

¹⁷⁹ Convention on Liability And Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous And Noxious Substances By Sea, 1996.

¹⁸⁰ Convention on Liability And Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous And Noxious Substances By Sea. Article IV. Paragraph 3.

¹⁸¹ International Convention on Civil Liability for Bunker Oil Pollution Damage, 2001.

¹⁸² International Convention on Civil Liability for Bunker Oil Pollution Damage. Article 1. Paragraph 9.

¹⁸³ Uo. Article 2.

¹⁸⁴ Uo. Article 3.

cikkben leszögezi, hogy nem tartozik hatálya alá az a szennyezési kár, ami az 1969-es egyezmény hatálya alá esik, emiatt lehetséges az, hogy lényegi újítást nem eszközölt a 2001-es egyezmény, leginkább az 1992-ben kialakított rendszert emelte át a bunkerolajok területére.

Látszik tehát, hogy itt lényegesen szigorúbb követelmények vannak, mondhatni a nemzetközi közjogi témájú szerződések legfőbb hiányosságait sikeresen orvosolják, azonban a helyzet továbbra sem olyan egyszerű. Az ilyen nemzetközi magánjogi aspektusú szerződésekből egy *civil liability* (polgári jogi felelősségi alapú) rezsim fejlődött ki, melyek területi hatálya nem terjed ki az összes *res communis omnium usus* területekre, például az Antarktiszra, de még a nyílt tengernél is hiányos, hiszen például a mélytengeri bányászattal okozott károk orvoslására sem kínál megoldást.¹⁸⁵ Emellett a vonatkozó egyezmények hatálya alá eső károk köre nem jutott el az önmagában vett környezeti károk relevánssá minősítéséig, több okból sem (környezeti károk pénzbeli értékelésének nehézségei, biztosíthatóság szempontjai).¹⁸⁶

Ezekben az egyezményekben a felek kötelesek az egyezmények végrehajtását biztosítani, konkrét kötelezettségvállalásokat is találhatunk köztük (például biztosítási kötelezettség előírása). Ami hatalmas különbség, hogy a szóban forgó kötelezettségeknek a megszegése nemzetközi jogsértésnek minősül, ezáltal a jogsértő fél nemzetközi jogi felelősséget keletkeztetve. Ugyanakkor a nemzetközi magánjogi felelősséget szabályozó egyezmények rengetegében nehezen értelmezhető az államok nemzetközi felelőssége és részben emiatt nem válhatja ki a környezeti károk miatti nemzetközi felelősséget.¹⁸⁷ Álláspontom szerint a *civil liability* rezsimben látható elgondolások kifejezetten ígéretesek, viszont a nemzetközi szintű jogi szabályozás két területének összemosása valóban hatalmas káoszhoz vezetne, így a magánjogi jellegű szabályok alkalmazása helyett inkább ideje lenne egy államfelelősséget keletkeztető nemzetközi egyezmény megalkotásának.

Eszerint tovább haladva, ha egy állam tudomást szerez a környezeti károkozásról, illetve megoldódik a jogalkalmazási probléma: mi legyen az eljáró fórum? Az előző fejezetekben vizsgált egyezmények próbálkoztak különböző ellenőrző-tanácsadó fórumok felállításában (Antarktiszkutatói Tudományos Bizottság, Nemzetközi Tengerjogi Bíróság) ám ezek az egyezményekben lefektetett szabályok betartását figyelik, és mivel a nemzetközi

¹⁸⁵ BRUHÁCS, J.: A határon túli környezeti károk orvoslásának problémája: nemzetközi magánjogi egyezmények. *Jura*. 2005/1. 51. o.

¹⁸⁶ BRUHÁCS: i.m. 54. o.

¹⁸⁷ BRUHÁCS: i.m. 57. o.

dokumentumokban nem esik szó az államok nemzetközi felelősségéről, ezért ezt a kérdéskört az általuk felállított szervek sem tudják vizsgálni. Még ha kapnának is ilyen hatáskört, ez egy borzalmasan szétaprózódott rendszert alkotna, külön procedúra lenne, hogy joghatóságuknak alávéssék magukat az államok, ha pedig ezt nem teszik meg, választottbíróságok felállítása válna szükségessé, ami bonyolulttá és időigényessé is tenné az eljárást. Ha már hangsúlyt fektetünk a kérdéskörre, vagy egy új és egységes bírói fórumot kellene felállítani, vagy a Nemzetközi Bíróóság hatáskörébe kellene beemelni a környezeti károkozással és államok nemzetközi felelősségével kapcsolatos ügyeket. Ez azonban nem lenne ilyen könnyű folyamat, hiszen a Nemzetközi Bíróóság eddig csak az *ex delicto* felelősségi alakzattal foglalkozott ügyeiben (vagyis amikor egy jogellenes tevékenységből adódóan keletkezik felelőssége az államnak), a dolgozat témája azonban kiterjed a *sine delicto* felelősségre is (amikor jogszerű tevékenység kapcsán keletkezik felelősség), melyet *expressis verbis* a Bíróóság még nem állapított meg.¹⁸⁸

Ha meg is találjuk a megfelelő ítélkező testületet, a kilátásba helyezett szankció kapcsán is gondok merülnek fel. Nevezetesen: amíg két állam közötti ügyben egyértelmű szankcióként szolgál a pénzbeli kártérítés, a *global commons* területek irányában ez az út nem járható. Akkor lenne megoldható, ha volna egy önálló költségvetéssel bíró testület, amely a *global commons* területekért „felel” és környezeti károkozásnál az államok ezen testületnek fizetnének kártérítést. Másik megoldás lehetne, ha az államot az okozott károk helyreállítására kötelezzük, ám mi történik, ha az előidézett helyzet visszafordíthatatlan? Annyiban mégsem hagyhatjuk az ügyet, hiszen felelősséggel tartozna az állam.

Az eddigiek alapján látható, hogy egyáltalán nem egyszerű az államok nemzetközi kártérítési felelősségének kérdésköre. A felvázolt problémák nem teljeskörűek, de önmagukban is nagy fejtörést okoznak és okoztak is már korábban az államoknak. Azonban úgy gondolom, ha néhány részterületre meg tudtak állapodni valamilyen formájú felelősségi alakzatban, innen már csak egy lépés lenne ezeknek egy magasabb szintre emelése. Arról nem is beszélve, hogy olyan területekről van szó, amelyekben minden állam érdekelt, még ha nem is tartoznak közvetlenül joghatóságuk alá.

¹⁸⁸ REGÖS Franciska Katalin: *A nemzetközi bírói fórumok hatása az államok környezeti károkért való nemzetközi felelősségének fejlődésére*, Doktori Értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. 2023. 202-203. o.

5. Befejezés és *de lege ferenda* javaslat

Dolgozatom írása során első körben a nyílt tenger szabályozásának főbb állomásait vettem górcső alá. A vizsgált három egyezmény kapcsán megállapítottam, hogy fokozatos fejlődés figyelhető meg; míg a Genfi Egyezmény csupán a szokásjog rögzítésére mert vállalkozni, addig a Tengerjogi Egyezmény már jogalkalmazói szervet állított fel a részes felek vitarendezése érdekében. Mindezekről függetlenül, a nyílt tenger és az alatta fekvő tengerfenék jogi státuszát csak részben oldották meg; olyan rendelkezéssel, hogy a nyílt tengert senki sem hajthatja uralma alá, a Tengerjogi Egyezmény utal a terület *global commons* jellegére, de nem mondja ki olyan nyíltan, mint a tengerfenék kapcsán, ahol *expressis verbis* leszögezi: ez az emberiség közös öröksége. Emellett, további problémát vet fel, hogy a környezetvédelem másodrangú témaként jelenik meg bennük. A Genfi Egyezmény nem is nevesíti, csak utaló szabályokból lehet rá következtetni, a Ramsari Egyezmény bár fejtegeti a témát, de nem a nyílt tenger vonatkozásában, végső soron pedig a Tengerjogi Egyezmény már leszögezi a tengeri élővilág védelmét, ám szankciós eszközök, vagy felelősségre vonás egyik nemzetközi dokumentumban sem szerepel.

Ezt követően az Antarktisz vonatkozásában figyeltem meg a két, témám szempontjából legrelevánsabb szöveget. Maga az Antarktisz Szerződés nagyon kezdetleges, a rendelkezései pedig nagyon óvatosak – óvatosabbak, mint amit egy *soft law* szabálytól elvárunk, ez pedig a kor diplomáciai feszültségeinek köszönhető. A Szerződés inkább a terület jogi helyzetére és a béke fenntartására fókuszál, emiatt a környezetvédelem kissé, a kár és felelősség témaköre pedig teljes mértékben háttérbe szorult. A környezetvédelmi jegyzőkönyv ezeket a hiányokat próbálta pótolni, fókuszában csak és kizárólag az Antarktisz környezete szerepel és még a károkozásról, felelősségre vonásról is ejt pár szót. Itt már érezhető, hogy *global commons*-ként tekintenek a területre, ami határozott előrelépés, a károkozásért való felelősség rendszere azonban már nem ilyen pozitívan értékelendő. Alapvetően csak valamely részes állam joghatósága alá tartozó magánszemélyek vonhatóak felelősségre és csak olyan esetekben, ahol másik államnak, vagy másik állam joghatósága alá tartozó személyeknek okoznak kárt.

A *res communis* területekre specifikusan megalkotott nemzetközi jogi szabályozásban tehát egy hatalmas hézag fedezhető fel, ezt a helyzetet pedig minél hamarabb orvosolni kell. A megoldás keresése közben elemeztem különböző nemzetközi magánjogi egyezményeket, melyek közösen a *civil liability* rezsim részét képezik és alapvetően a nemzetközi jogban előforduló, környezeti károkozás kapcsán felmerülő polgári jogi felelősség kérdéskörét szabályozzák. A kár fogalmát még ezen egyezmények is nagyon óvatosan közelítették meg, az

egész rezsím nehezen átlátható, de megindult a nemzetközi felelősség vonalán. Megjegyzendő azonban, hogy ezekben az egyezményekben soha nem az állam a felelős; mindig egy természetes vagy jogi személyre telepítik a jogi terhet, legyen szó hajótulajdonosról, operátorról, vagy az antarktiszi rezsímben megismert megfigyelőről. Ahogy említettem az előző fejezetben, a nemzetközi magánjog világában egyébként több okból is elképzelhetetlen egy olyan egyezmény, mely az államok nemzetközi jogi felelősségét tárgyalja, ez a nemzetközi közjogi jogalkotás feladata kell, hogy legyen. Ettől függetlenül az egyezmények vizsgálata során két markáns gondolat fogalmazódott meg bennem: egyrészt égető szükségünk van egy közjogi egyezményre a kárfelelősség témakörében, másrészt pedig a *civil liability* egyezményeket semmiképpen nem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen kiindulópontként, erős alapként tökéletesek.

A fenti gondolatmenet kapcsán, *de lege ferenda* javaslatként egy új nemzetközi szerződés elfogadását vetítem előre, melynek központi témája az államok nemzetközi közjogi felelőssége, legfőképpen a *global commons* területeken. Az új szerződés alkalmazandó joga egyrészt az új dokumentum lenne, illetve a már létező szabályozás (értve ezalatt az Antarktiszi Szerződést, a környezetvédelmi jegyzőkönyvet és a Tengerjogi Egyezményt) és egyébként a nemzetközi szokásjog, általánosan elismert elvek, a Bíróság döntései. Az új egyezmény három szervet hozna létre: egyrészt egy ellenőrző-végrehajtást felügyelő bizottságot, melynek alapvetően az lenne a feladata, hogy az egyezmény rendelkezéseinek betartását felügyeli, illetve kártérítési kötelezettség esetén annak végrehajtását bonyolítja le. A szerv alapvetően komolyabb eszközökkel rendelkezne, a diplomáciai felhíváson túl akár bírság kiszabására is lehetősége nyílna az ellenszegülő, szerződésszegő, károkozó állammal szemben. A második egy ténymegállapító bizottság lenne, amely bizonyító erejű tényfeltárást tudna végezni. Ennek szükségességét a *res communis* területeken végbemenő károkozások sajátossága indokolja: a hatalmas nyílt tenger vagy Antarktiszi egyik pontján elkövetett környezeti károkozást egyáltalán nem biztos, hogy bárki is szemmel tudta követni, így annak érdekében, hogy ezeknek a végére lehessen járni, szükségesnek tartom ezen testület felállítását. Végző soron egy bírói fórumot is felállítana a szerződés, amely az államok által okozott káreseményeket, valamint szerződésszegéseket bírálja el, illetve a szerződés értelmezésében is segítséget nyújt, ha szükséges. Az államok az új bíróság joghatóságát a szerződéshez való csatlakozással automatikusan elismerik, ezáltal még kevesebb lehetőséget adva a felelősség alól történő kibúvának.

A *civil liability* rezsim mentén az új szerződés felállítana egy közös pénzügyi alapot, melybe a részes államok bizonyos időközönként meghatározott összeget helyeznének el, emellett a károkozó, szerződésszegő államok is ide fizetnék a kiszabott kártérítést. A befolyt összeget a felállított szervek megfelelő működésének biztosítására fordítanák, a környezeti kárral érintett terület helyreállítására és a *global commons* területek fejlesztésére, tisztán tartására, biztonságának megőrzésére költenék.

Az új szerződés központi témája természetesen a környezeti károkért való állami felelősség lenne. A kár fogalmát átemelném a luganói egyezményből azzal, hogy belevenném károsodásból származó nyereségkiesést, illetve a veszélyes anyagok körébe beletartozna az olaj is, így nem két külön *civil liability* egyezményre kell utalni. Az új szabályozás a természetes és jogi személyek helyett az államokra telepítené a felelősséget, főszabály szerint az állam lenne a felelős az ő joghatósága alá tartozó személyek, hajók, repülőgépek, egyéb mesterséges, ember alkotta szerkezetek által közvetlen-közvetett úton okozott környezeti károkért. Természetesen ez a szabályozás nagyon merev, egyik potenciális szerződéskötő sem írna alá ilyen rendelkezést, ezért a szerződés külön rögzítené, hogy ez a rendelkezés nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a nemzetközi eljárást követően az adott állam saját szabályai szerint lefolytasson egy belső jogi eljárást, ahol vizsgálat tárgyává teszik, hogy a joghatósága alá tartozó személy felelősségre vonható-e az ügyben. Nyilvánvalóan a nemzetközi eljárásban is lennének olyan esetek, melyek bekövetkeztek az állam nem tartozik helytállással, például, ha más életének, testi épségének megóvása érdekében tett cselekménye okozta a környezeti kárt, ha fegyveres konfliktus okozta a kárt, vagy ha a szigorúan meghatározott baleset fogalma alá tartozik az eset.

A környezeti kár esetkörén túl egy jelentéstételi kötelezettséget is telepítené az új szerződés az államokra, eszerint minden részes államnak kötelessége jelenteni, ha tudomására jut egy másik részes államnak a környezetet károsító magatartása egy *global commons* területen. Emiatt a ténymegállapító bizottság munkája során azt is vizsgálná, hogy észlelhette-e a káros eseményt egy másik állam, és ha arra a megállapításra jut, hogy igen, akkor ebben a tekintetben felelősségre lesz vonható. Végző soron, ha nem sikerülne a nemzetközi eljárás során kideríteni, hogy ki tartozik helytállással, vagy bebizonyítani valamely állam felelősségét, a közös pénzügyi alaphoz finanszíroznák a terület takarítását és esetleges helyreállítását.

Az eddig olvasott nemzetközi közjogi dokumentumokhoz képest elég erős rendelkezéseket tartalmazna az új szerződés. Ezek a főbb irányvonalak, melyek mentén lehet igazodni az adott diplomáciai közvéleményhez; például az automatikus alávetés helyett minden

egyres szerződő fél külön eldönthetné a szerződéshez való csatlakozáskor, hogy elismeri-e a felállított bíróság joghatóságát, avagy arra vállal kötelezettséget, hogy a békés vitarendezés eszközeivel élve, mondjuk egy speciális választottbíróság előtt kapjon marasztaló döntést. A belső eljárások lefolytatásához is megállapíthatnak főbb pontokat az egyezményben, például, hogy vizsgálni szükséges az adott hajó állapotát, az adott ágra vonatkozó szakmai szabályokat, mert ha ezek önmagukban nem megfelelőek, akkor már nem telepíthető magánszemélyre a felelősség.

Az új szerződés még számtalan irányba mehetne tovább, hosszú oldalakon keresztül lehetne „mi van, ha” scénáriókat gyártani, ám ezekre részletes ismertetésére jelen dolgozatban nem nyílik lehetőség. Azt azonban mindenképp úgy gondolom, hogy egy ilyen szerződésnek nem csak helye lenne a nemzetközi közjogban, de esély is lehet az elfogadásra, hiszen több vizsgált dokumentum kapcsán is láthattuk, hogy olyan rendelkezéseket léptek meg az államok, amelyekre úgy tűnt, hogy semmi esély sincs az adott korban, azonban mégis aláírásra kerültek. Jelen esetben is egy feladat van: megtalálni azt az „arany középutat”, melyen minden érintett állam hajlandó lenne járni.

Bibliográfia

Jogszabályok és egyéb dokumentumok

1954 International Convention on the Prevention of Pollution of the Sea by Oil

1958 Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas

1958 Convention on the Continental Shelf

1958 Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone

A nyílt tengerről szóló 1958-as genfi egyezmény (1958 Convention on High Seas). Magyarországon kihirdette: 1963. évi 6. törvényerejű rendelet.

The Antarctic Treaty of 1959

1969 International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage

1969 International Convention Relating to Intervention on the High Seas in Cases of Oil Pollution Casualties

1971 International Oil Pollution Compensation Funds

1972 Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter

1973 International Convention for the Prevention of Pollution from Ships

1980 Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources

1982 UN Convention on the Law of the Sea (ENSZ Tengerjogi Egyezmény)

[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:21998A0623\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:21998A0623(01)) (Utolsó megnyitás: 2024. október 4.)

Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, 1991

1992 Convention on the Protection of the Black Sea against Pollution

1992 International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage

1992 International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage

1993 Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment

2001 International Convention on Civil Liability for Bunker Oil Pollution Damage

Protocol of 2003 to the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage

Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment, I.C.J. Reports 1974, p.253.

<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/58/058-19741220-JUD-01-00-EN.pdf>

(utolsó megnyitás: 2024. november 3.)

Idézett források

Bederman, D. J.: Dead in the Water: International Law, Diplomacy and Compensation for Chemical Pollution at Sea. *Virginia Journal of International Law*. Vol. 26. (1986) No. 2.

Beri, A.: *Antarctica's Treaty and Its Future*. International Journal of Law Management & Humanities. 2023.

<https://ijlmh.com/paper/antarcticas-treaty-and-its-future/> (utolsó megnyitás: 2024. november 4.)

Blum, J.: The Deep Freeze: Torts, Choice of Law, and the Antarctic Treaty Regime. *Emory International Law Review*. Vol. 8. (1994) No. 2.

Bowman, M. J.: Ramsar Convention. *International Journal of Marine and Coastal Law*. Vol. 10. (1995) No. 4.

Bruhács, J.: A határon túli környezeti károk orvoslásának problémája: nemzetközi magánjogi egyezmények. *Jura*. 2005/1.

Burton, S. J.: New Stresses on the Antarctic Treaty: Toward International Legal Institutions Governing Antarctic Resources. *Virginia Law Review*. Vol. 65. (1979) No. 3.

Ciechanowicz, J.: The Helsinki Conventions 1974 and 1992: Implementation in Poland. *International Journal of Marine and Coastal Law*. Vol. 13. (1998) No. 3.

Clancy, E. A.: The Tragedy of the Global Commons. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. Vol. 5. (1998) No. 2.

Colson, D. A.: The Antarctic Treaty System: The Mineral Issue. *Law and Policy in International Business*. Vol. 12. (1980) No. 4.

Csatlós E.: Térség és terület a nemzetközi jogban. In: JAKAB A., FEKETE B. (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK G.) <http://ijoten.hu/szocikk/terseg-es-terulet-anemzetkozi-jogban> (2018)

DAWSON, H. R. S., ENGLAND, M. H., MORRISON, A. K., TAMSITT, V., FRASER, C. I.: Floating debris and organisms can raft to Antarctic coasts from all major Southern Hemisphere landmasses. *Global Change Biology*. Vol. 30. (2024) No. 8. 1. o.

Ehlers, P.: The Baltic Sea Area: Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area (Helsinki Convention) of 1974 and the Revised Convention of 1992. *Marine Pollution Bulletin*. Vol. 29. (1994) Nos. 6-12.

Ehlers, P.: The Helsinki Convention, 1992 – Improving the Baltic Sea Environment. *International Journal of Marine and Coastal Law*. Vol. 8. (1993) No. 2.

Fitzmaurice, M.: The Helsinki Conventions 1974 and 1992. *International Journal of Marine and Coastal Law*. Vol. 13. (1998) No. 3.

Freestone, D.: Twenty-Five Years of the Law of the Sea Convention, 1982-2007. *International Journal of Marine and Coastal Law*. Vol. 22. (2007) No. 1.

Fry, J. D., Amesheva, I.: Oil Pollution and the Dynamic Relationship between International Environmental Law and the Law of the Sea. *Georgetown Journal of International Law*. Vol. 47. (2016) No. 3.

Gamble, J. K.: The 1982 UN Convention on the Law of the Sea: Binding Dispute Settlement. *Boston University International Law Journal*. Vol. 9. (1991) No. 1.

Healy, N. J.: The International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage, 1969. *Journal of Maritime Law and Commerce*. Vol. 1. (1970) No. 2.

Klumbyte, S.: *Protection of the Environment of the Baltic Sea under the 1992 Helsinki Convention and the Law of European Community*. Vilnius, 2007.

Lamm, V.: *A Nemzetközi Bíróság és a nukleáris fegyverek – A Marshall-szigetek 2014-es színre lépése*.

https://acta.bibl.u-szeged.hu/34803/1/juridpol_077_357-369.pdf (utolsó megnyitás: 2024. november 4.)

Lamus, F. V.: Antarctic Treaty and Antarctic Territory Protection Mechanisms. *Revista Chilena de Derecho*. Vol. 40. (2013) No. 2.

Lee, M. L.: *The 1959 Antarctic Treaty – The Freezing and Bifocalism Formula*. Australian International Law Journal. 2000.

<https://classic.austlii.edu.au/au/journals/AUIntLawJl/2000/9.html> (utolsó megnyitás: 2024. november 4.)

Leigh, K.: Liability for Damage to the Global Commons. *Australian Year Book of International Law*. 129-131. o.

<https://classic.austlii.edu.au/au/journals/AUYrBkIntLaw/1992/2.pdf> (utolsó megnyitás: 2024. november 4.)

Machowski, J.: Forty Years of Antarctic Treaty. *Polish Quarterly of International Affairs*. Vol. 8. (1999) No. 4.

McDorman, T. L.: The 1982 Law of the Sea Convention: The First Year. *Journal of Maritime Law and Commerce*. Vol. 15. (1984) No. 2.

Murphy, B. R.: Antarctic Treaty System – Does the Minerals Regime Signal the Beginning of the End. *Suffold Transnational Law Journal*. Vol. 14. (1991) No. 2.

Ranganathan, S.: Global Commons. *The European Journal of International Law*. Vol. 27. (2016) No. 3.

Redgwell, C.: Environmental Protection in Antarctica: The 1991 Protocol. *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 43. (1994) No. 3.

REGŐS Franciska Katalin: *A nemzetközi bírói fórumok hatása az államok környezeti károkért való nemzetközi felelősségének fejlődésére, Doktori Értekezés*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. 2023. 202-203. o.

Rothwell, D. R.: *A Maritime Analysis of Conflicting International Law Regimes in Antarctica and the Southern Ocean*. Australian Year Book of International Law. 1994.

<https://www5.austlii.edu.au/au/journals/AUYrBkIntLaw/1994/5.pdf> (utolsó megnyitás: 2024. november 4.)

Rothwell, D. R.: Polar Environmental Protection and International Law: The 1991 Antarctic Protocol. *European Journal of International Law*. Vol. 11. (2000) No. 3.

Stroud, D. A., Davidson, N. C., Finlayson, C. M., Gardner, R. C.: Development of the text of the Ramsar Convention: 1965-1971. *Marine and Freshwater Research*. Vol. 73. (2022) No. 10.

Symonides, J.: The Freedoms of the High Seas in the Montego Bay Convention of 1982. *Polish Political Science Yearbook*. Vol. 15. (1985)

Uprety, K.: From Barcelona to Montego Bay and Thereafter: A Search for Landlocked States' Rights to Trade through Access to the Sea – A Retrospective Review. *Singapore Journal of International and Comparative Law*. Vol. 7. (2003) No. 1.

Vogler, J.: Global Commons Revisited. *Global Policy*. Vol. 3. (2012) No. 1.

Young, R.: The Geneva Convention on the Continental Shelf: A First Impression. *American Journal of International Law*. Vol. 52. (1958) No. 4.

Zuleta, B.: Law of the Sea after Montego Bay. *San Diego Law Review*. Vol. 20. (1983) No. 3.

Internetes források

[https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Civil-Liability-for-Oil-Pollution-Damage-\(CLC\).aspx](https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Civil-Liability-for-Oil-Pollution-Damage-(CLC).aspx) (utolsó megnyitás: 2024. október 29.)

<https://legal.un.org/avl/ha/gclos/gclos.html> (utolsó megnyitás: 2024. október 25.)

<https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-Relating-to-Intervention-on-the-High-Seas-in-Cases-of-Oil-Pollution-Casualties.aspx> (utolsó megnyitás: 2024. november 03.)

<https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/11770/rsrs129.pdf?sequence=1&openFile=true> (utolsó megnyitás: 2024. október 10.)

<https://www.npolar.no/en/themes/pollutants-in-antarctica/> (utolsó megnyitás: 2024. október 15.)

<https://www.unep.org/news-and-stories/story/how-manage-damage-oil-spills> (utolsó megnyitás: 2024. október 18.)